

ЧЕТВРТИ ДЕО

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ У БОРБАМА ЗА
ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА
И ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

(15. октобар - 20. децембар 1944.)

Прва глава ОСЛОБОБЕЊЕ БЕОГРАДА

НАСТУПАЊЕ КА БЕОГРАДУ

Десетог октобра 1944. године штаб 23. НОУ дивизије обавестио је штабове потчињених бригада о новом задатку дивизије и наредио да се изврши попуна људством и наоружањем, да се спроведе одговарајућа реорганизација и предузме покрет правцем ка Београду ради учествовања у његовом ослобођењу.^{452^} Већ истога дана вест се брзо пренела, поред осталог, и међу борце 14. бригаде. Завладало је посебно расположење што им је указана част да учествују у борбама за ослобођење главног града Југославије. У заповести штаба дивизије од 11. октобра 1944. године приликом издавања задатака бригаама за покрет у правцу Београда борцима је посебно било наглашено следеће:

»Имајући поверење у удариу способност наше дивизије, ударну способност руководиоца и бораца наше дивизије, Врховни штаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије поверио нам је веома важну улогу, наиме, да и ми у садејству са јединицама Црвене армије, као и неких наших јединица, учествујемо у нападу на Београд, да и ми учествујемо у ослобођењу читаве наше земље. Ту вредност, коју нам придаје Врховни штаб, морамо чувати и очувати.. «⁴⁵³ J

452) 36 НОР, 1/13, док. 101.

453) 36 НОР, 1/13, док. 123.

Дејствујући у духу поменутих наређења, скоро цела дивизија се прикупила у ширем рејону Бора. Поједине јединице биле су размештене према следећем: 7. бригада на простору Бор—Оштрељ,⁴⁵⁴ док је 9. бригада била у покрету из Горњана ка Бору,⁴⁵⁴ у то време се 14. бригада већ налазила у Великом Кривељу. У новој заповести штаба дивизије, у којој се преноси наређење Врховног штаба НОВ и ПОЈ, добијен је задатак да дивизија мора бити 13. октобра на просторији око Младеновца. За извршење овог задатка стављено јој је на располагање 60 камиона. Због хитности покрета изостале су уобичајене припреме марша. Исто тако, камиони су коришћени углавном за превоз дивизијске интендантуре и убојне спреме. Сем тога, одустало се и од реорганизације и попуне бригада наоружањем из СССР и људством,⁴⁵⁵ осим што су 7. и 9. бригада, на брзину, у пролазу кроз Бор, узеле по 250 пушака, а 14. бригада потребан број аутомата. Штаб дивизије наредио је покрет већ одмах, у току ноћи 11/12. октобра.

После најнужнијих и неопходних припрема и издавања заповести за покрет 14. бригада је у току ноћи 11/12. октобра, из рејона Великог Кривеља, отпочела покрет за Београд. Прва етапа марша водила је друмом преко Крста и Жагубице до Крепољина. То је, у ствари, био и најнапорнији део пута. Истим правцем кретала се и моторизована колона Црвене армије. Колонa бригаде кретала се у захвату друма и све до прећених 10—15 км одржавана је добра маршевска дисциплина. Међутим, пошто је око 20% бораца имало слабу обућу која се услед кише брзо распадала, то је део бораца остао бос и са израђављеним ногама због чега је почео да изостаје. Неке од њих је прихватила бригадна болница и интендантура, али за све није било места, а сви су желели да стигну на циљ. Због тога су појединци користили руску моторизацију, јер су их руски војници врло радо прихватили. Али, и поред ових и других тешкоћа, јединице су успешно савладале прву

454) Архив ВИИ, к. 1070, фасцикла 5; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 202—209.

455) 36 НОР, 1/13, док. 59, 101 и 123.

етапу марша. У извештајима штабова јединица оштро је било замерено онима који нису успели да стигну на време, чак су окарактерисани као дезертери, што је у основи било неправилно.⁴⁵⁶⁾

Први већи предах бригада је имала у селу Изварица, а одатле око 21.00 час наставила је покрет до Крепољина. После краћег одмора у овом месту бригада је наставила покрет 13. октобра преко села Шетоње до села Лаоле. Одатле је према наређењу штаба дивизије настављен покрет према Великој Плани и Смедеревској Паланци. После одмора у Лаолу око 20.00 часова цела бригада је прешла у село Крвије где је преноћила. Четрнаестог октобра је продужила до села Вошановац.⁴⁵⁷⁾ На простору ових и суседних села тада су се прикупљале и остале јединице дивизије да би после краћег одмора и сређивања наставиле покрет према Београду. Даље кретање било је много лакше, јер су се у доброј мери могли користити, иако блатњави, сеоски путеви, па је и босима било унеколико лакше. Интендантима је такође био олакшан посао јер се пролазило кроз богата и плодна моравска села.

Петнаестог октобра 14. НОУ бригада је кренула из села Вошановца напуштајући источну Србију са осталим јединицама дивизије, прешла преко моста на Великој Морави код Велике Планае и отишла у село Стојачак где је преноћила. Сутрадан је око 10.00 часова извршила покрет до Смедеревске Паланке.⁴⁵⁸⁾ Из овог рејона су тога дана 7. и 9. НОУ бригада једним делом пребачене возом, а преостали део маршем преко Младеновца за Београд. Седма бригада је добила задатак да поседне

456) У извештају штаба 14. бригаде од 29. октобра 1944. године пише:

»Дезертерства из наше бригаде је врло мали број; у току ових 15 дана било их је око 25 од којих је највећи број Руса (припадници Руске чете — прим. аутора) који одлазе са јединицама Црвене армије, не извештавајући нас. Зато се њихово питање требало једанпут решити, или да применимо мере као према осталим дезертерима, или пак да их ослободимо обавезе бораца НОВЈ.« (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 8-1/5).

457) 36 НОР, 1/14, док. 46.

458) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 41/2, Наређење штаба 14. бригаде од 16. октобра 1944.

положаје Крајкова бара (11 км југоисточно од Авале) и да спречава продор немачких снага из Гроцке ка Авалском путу, док је 9. бригада размештена у рејону Мале Иванче као дивизијска резерва.^{459^} Четрнаеста бригада је 16/17. октобра преноћила у рејону Смедеревске Паланке и сутрадан у јутарњим часовима извршила покрет до Младеновца, одакле је возом пребачена до на 2 км испред железничке станице Рипањ, где се искрцала и, очекујући наређење за дејство, предузела мере борбеног осигурања. Један део њених позадинских делова кретао се путем од Младеновца ка Београду. У Рипању су тада стигли и извесни позадински делови 23. НОУ дивизије и њена екипа за културно-просветни рад.

ДЕЈСТВА 14. НОУ БРИГАДЕ У СКЛОПУ ОПЕРАЦИЈЕ
1. АРМИЈСКЕ ГРУПЕ НОВЈ И ЈЕДИНИЦА ЦРВЕНЕ
АРМИЈЕ ПРИ УНИШТЕЊУ НЕМАЧКЕ ГРУПАЦИЈЕ
НА ПРОСТОРУ БОЛЕЧ—ЗАКЛЮПАЧА—АВАЛА

У најжешћој борби главних снага јединица 1. армијске групе НОВЈ и јединица 4. гардијског механизованог корпуса и других јединица Црвене армије за ослобођење Београда немачка групација под командом генерала фон Штетнера, која је наступала правцем Смедерево—Гроцка—Београд, покушала је 15. октобра да се са предњим деловима пробије у град. После огорчених борби 15. и 16. октобра она је једним делом уништена, док се главнина задржала на простору Калуђерица—Гроцка.^{460^}

459) 36 НОР, 1/14, док. 180.

460) Намера генерала Штетнера, чија је групација бројала око 20.000 војника, била је »да смањеним ешелонирањем у својој корпусној групи«, надирући с обе стране друма Гроцка—Београд, продре у Београд и најкраћим путем избије на реку Саву. Али, када је она 17. октобра, код Великог Мокрог Луга, наишла на јак отпор и противнапад снага НОВЈ и Црвене армије, Штетнер је променио своју одлуку и усвојио план команде Армијске групе »Србија«, који му је она пре тога сугерирала: да из позадине, преко Авале нападне снаге НОВЈ и ЦА у рејону Топчидера. Са почетком пробоја Штетнер је изгубио везу са Армијском групом »Србија« (36 НОР, ХН/4, док. 168).

После овог неуспеха Немци су 17. октобра одлучили да изврше пробој преко Авале на запад обилазећи Београд са јужне стране. За остварење ове намере одређене су три групе: група за пробој »Витман«, група за заштиту десног бока »Хилебрант« и група за обезбеђење позадине »Лангрок«.^{461^} Увече је група »Витман« извршила напад — једном колоном према Врчину, а другом према селу Зуце у намери да овлада Авалом као првим циљем. Колону према Врчину задржала је 1. крајишка бригада 5. дивизије. Уводећи у борбу нове снаге, група »Витман« је упорно покушавала да још у току ноћи 17/18. октобра избије на главну комуникацију јужно од Авале.

Међутим, дејствима јединица 1. армијске оперативне групе и јединица Црвене армије ове немачке снаге биле су опкољене у рејону села Болеч, Врчин, Зуце и Лештане. Замисао о њиховом уништењу била је изложена у наређењу штаба 1. армијске групе НОВЈ подређеним јединицама и у делимичним борбеним наређењима команданта 3. украјинског фронта команданту 57. армије и команданту 4. гардијског механизованог корпуса ЦА. Њена суштина састојала се у томе да се опкољени непријатељ уништи концентричним ударом са неколико страна.

На основу овакве замисли одређено је да са истока и југоистока наступају трупе 75. стрељачког корпуса 57. армије ЦА, са северозапада 21. ударна дивизија НОВЈ (ојачана са 2. бригадом 6. пролетерске дивизије), 15. гардијска механизована бригада и јединице 73. гардијске и 236. стрељачке дивизије ЦА, са запада и југозапада јединице 11, 36. и 5. ударне дивизије НОВЈ и 5.

461) Група »Витман« (састава: 98. и 99. пук 1. брдске дивизије) одређена је за извршење пробоја; група »Хилебрант« (састава: 92. моторизована бригада и 2. пук »Бранденбург«) — имала је задатак да обезбеди десни бок групације са правца Београда, група »Лангрок« састојала се од 54. ловачког планинског батаљона, заштитних и позадинских јединица и 116. извиђачког батаљона («аеМгззјазег (Не 1. СтеМгзбдМбшп 1935—1945«, Вапс! Иаићајт, 1954. 8. 284); Београдска операција, рад совјетских и југословенских историчара, стр. 244.

гардијска могоризована стрељачка бригада ЦА, а с југа из правца Рипња 23. ударна дивизија НОВЈ.^{462λ}

У оваквој ситуацији, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије, 14. српска НОУ бригада, јачине око 1.200 бораца, 17. октобра по подне извршила је покрет из рејона Рипња ка Авали, где ју је тада на путу испред Авале код ловачког дома очекивао штаб 14. корпуса НОВЈ. Пошто се почео спуштати мрак штабу 14. бригаде је наређено да се са бригадом смести у рејон Шупљег камена и Врчина, да ухвати везу са 1. крајишком НОУ бригадом 5. дивизије, чије су јединице тада држале положаје на линији Врчин—Шупљи камен и да бригада буде спремна за одбијање евентуалног немачког напада из правца смедеревског пута. Поступајући у духу овог наређења, штаб 14. бригаде наредио је 2. батаљону да се смести у северни део Врчина, 4. батаљону у рејон железничке станице Врчина, а 3. батаљону у рејон Шуилег камена—Циганске куће где се сместио и штаб бригаде, док је 1. батаљон са позадинским деловима бригаде упућен у Кумодраж.

Осамнаестог октобра, око 01.00 час, лева колона немачке Борбене групе »Витман«^{463^} је, са комуникације Гроцка—Болеч, напала 1. крајишку НОУ бригаду на положају североисточно од села Врчина. После жестоке борбе Немци су је одбацили ка селу Заклопача и продрли у Врчин, где је тада била смештена болница и позадински делови те бригаде. Убрзо затим Немце је у Врчину напао 2. батаљон 14. НОУ бригаде, који је те ноћи стигао у северни део Врчина и к. 254 са задатком да штити лећа 1. крајишкој бригади.

Део леве колоне Борбене групе »Витман« се око три часа после поноћи 18. октобра пребацио у рејон железничке станице Врчин с намером да се пробије железничком пругом уз Врчинску реку, преко предела Касаповац, у правцу Рипња. Наишавши на јак отпор 4.

462) Београдска операција, рад совјетских и југословенских историчара, стр. 245; група аутора, Други светски рат — преглед ратних операција, књ. 4, стр. 446—447.

463) Према извештају штаба 14. НОУ бригаде од 28. октобра 1944. та немачка колона имала је 6.000—7.000 војника (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 8/5).

батаљона и других снага НОВЈ на положајима код Врчина, овај део немачке колоне је одустао од првобитне намере и са осталим немачким снагама леве колоне продужио пробој преко предела Карагача у правцу Шупљег камена, где их је сачекао 3. батаљон 14. бригаде и део снага 1. крајишке бригаде. Она је из покрета прешла у напад на положаје поменутих јединица ослободилачке војске и после жестоке борбе уз велике губитке успела да их потисне на положаје Циганске куће—Шупљи камен. У таквој ситуацији једна тенковска јединица ЦА је из рејона авалског пута притекла у помоћ 3. батаљону и делу снага 1. крајишке бригаде и снажним противнападом, уз подршку јаке артиљеријске и минобацачке ватре, одбацила ову немачку колону натраг на простор Карагача—Младице.

Истовремено 2. батаљон 14. бригаде је, гонећи део немачке колоне, избио на брдо Мариновац (к. 211) и садејствовао другом делу јединица 1. крајишке бригаде и 7. НОУ бригаде које су из правца села Заклопаче гониле разбијене немачке делове према Болечу и Лештану. После жестоке борбе са 2. батаљоном, која је трајала до 14.00 часова, део тих немачких снага био је присиљен на повлачење уз Завојничку реку у правцу села Зуце, где је био нападнут од осталих снага НОВЈ и ЦА.

Прикупивши се у рејону Карагаче—Младице, немачке снаге, јачине око 8.000 војника, око 10.00 часова поново су извршиле врло јак напад на положаје 3. батаљона и дела снага 1. крајишке бригаде на положаје Рт—Шупљи камен—Циганске куће. После огорчене борбе под притиском Немаца 3. батаљон се рокирао западно од Авалског пута у рејон к. 259, одакле је садејствовао осталим снагама НОВЈ и ЦА у заустављању продора немачке колоне преко Шупљег камена и Авалског пута. После тога Немци су се поново средили и у предвечерњим часовима прешли у напад и уз тешке губитке избили у рејон к. 273 одакле су се по групама, користећи јаруге и потоке, почели да спуштају на Авалски пут. У исто време су јединице НОВЈ, а са њима и 3. батаљон 14. бригаде, подржане тенковима и јаком артиљеријском ватром и ракетним бацачима (каћуша-

ма) ЦА, прешле у противнапад и борбом прса у прса пресекле немачку колону на два дела. Налетом тенкова, 3. батаљона и дела снага 1. крајишке бригаде, потпомогнуте јединицама ЦА из рејона Смрдана, одбачен је већи део немачке колоне натраг у рејон Младице, док је мали део те колоне, од преко 2.000 војника, успео да се пробије преко Авалског пута на делу између Авале и Шупљег камена.

За време најјаче борбе у рејону Шупљег камена и к. 273 штаб 23. НОУ дивизије, после уговореног садејства са командантом јединица ЦА на том сектору, увео је у борбу 9. НОУ бригаду. Она је, у садејству са јединицама ЦА, са положаја у рејону Смрдан—Клење напала леви бок немачке колоне која се пробијала преко Шупљег камена и нанела јој тешке губитке.⁴⁶⁴⁾

Пробивши се западно од Авалског пута, Немци су посели положаје на косама Мали чот—Таслица и отворили снажну ватру на јединице НОВЈ на Авалском путу с намером да омогуће пробој и осталих својих снага. Међутим, ускоро су их напале јединице 11. НОУ дивизије из рејона Авале и 9. НОУ бригаде из рејона Смрдан—Клење, те су се брзо повукле између села Рушња и Рипња на запад.

После пресецања и одбацивања већег дела немачке колоне источно од Авалског пута предузете су мере за њено потпуно окружавање и сабијање на простору Младице ради уништења. Дејствујући у духу опште директиве штаба 1. армијске групе НОВЈ, штаб 14. НОУ бригаде је у току ноћи 18/19. октобра извршио прегруписавање својих снага: 2. батаљон је и даље остао у рејону брда Мариновац, 4. батаљон је посео Водичко брдо, а 3. батаљон положаје у рејону Врчин—Карагача са задатком да и даље одржава везу са 1. крајишком бригадом.

За време борби 18. октобра јединице 14. НОУ бригаде заробиле су око 60 немачких војника. Истог дана, после подне, дошла је једна извиђачка група и неколико официра ЦА и покупили од 14. бригаде све зароб-

464) 36 НОР, 1/14, док. 80 и 180; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 207—209.

Командант дивизије Миладин Ивановић (у средини) издаје наређење штабу 14 бригаде за време борбе у рејону Шупљег камена, код Авале. Десно Миливоје Дрљевић, начелник штаба, а лево Војислав Дрљачић Драган, политички комесар бригаде

љенике. Извештен о томе, штаб дивизије наредио је да се убудуће, без његовог одобрења, заробљеници не предају црвеноармејцима.

Немачке снаге, сабијене од јединица НОВЈ и јединица ЦА на простору између Белог Потока, Зуца и Авале, покушавале су поново да се у току ноћи 18/19. октобра пробију преко Авалског пута, али у томе нису успеле. Под жестоким притиском тенкова из правца Авалског пута Немци су око осам сати пре подне отпочели жесток напад на положаје 14. бригаде на линији: Мариновац (к. 214)—Водичко брдо—Карагача (југоисточно од Авале) с намером да се пробију уз Врчинску реку према Рипњу. Тада је јединицама 14. бригаде притекла у помоћ једна тенковска чета и артиљерија ЦА. Развила се тешка борба. Немци су јуришали не би ли се пробали из обруча, али уз велике губитке били су одбачени. Увидевши да су се нашли у тешком положају, Немци су се у групама почели предавати јединицама 14. бригаде (укупно се предало 180).

Око подне све јединице 23. НОУ дивизије, уз подршку тенкова и артиљерије ЦА, у садејству са осталим јединицама 1. армијске групе НОВЈ прешле су у општи јуриш, сабиле Немце на простор Младице и присиле их на предају. После слома немачких снага бојиште је пружало стравичну слику. Простор Авала—Зуце—Шупљи камен био је прекривен немачким лешевима и уништеном ратном немачком техником, коју су већином спалили Немци да не би пала у руке НОВЈ и ЦА.

У овим борбама борци и старешине 14. бригаде показали су велико јунаштво и вештину ратовања. Црвеноармејци су им се дивили гледајући како, користећи заштиту тенкова, заједно са њима јуришају. О томе је и штаб 23. НОУ дивизије 21. октобра 1944. године у свом извештају записао:

»Садејство наших јединица са јединицама Црвене армије било је за сваку похвалу. Дешавало се да извесни делови Црвене армије, притиснути од непријатеља, повлачили се до наших стрељачких стројева, где су се укључили, наиме измешали се са нашим борцима и са истим продужили уништавање непријатеља.

Нарочито је било задовољавајуће садејство наших бораца са руским тенковима и борним колима, где су се наши борци кретали поред тенкова, уништавајући, заједно са њима непријатељске војнике и официре «⁴⁶⁵⁾

Према истом извештају јединице 23. НОУ дивизије су за време те борбе нанеле Немцима велике губитке: 1.044 погинула и 889 заробљених немачких војника (међу којима 89 Италијана — фашиста) и задобиле велики ратни плен.

У овим дводневним борбама 14. НОУ бригада је избацила из строја преко 1.500 немачких војника — 630 погинулих, 240 заробљених и више рањених, а запленила: 1 противколски топ, 5 тешких минобацача, 1 мали минобацач, око 200 пушака и неколико пушкомитраљеза »шарац«, 20 аутомата, 8 пиштоља, 130 коња већином са опремом за пренос тешког пешадијског наору-

465) 36 НОР, 1/14, док. 80.

Рањеници из борбе код Лвале у болници, у Младеновцу, у другој половини октобра 1944.

жања, већу количину муниције и другог ратног материјала.

Истовремено 14. бригада је имала 5 погинулих (међу којима Дојчин Ковачевић Металац, секретар СКОЈ-а 3. батаљона из Увца) и 24 рањена борца (од којих Мирко Б. Лаловић, политички комесар 3. чете 2. батаљона из Београда).⁴⁶⁶

После борбе 14. НОУ бригада се прикупила најпре у рејону села Зуца, где је срећивала плен, а потом 20. октобра пребацила у рејон Великог Мокрог Луга ради одмора. Тога дана у први сумрак по подне, после сламања немачког отпора у рејону Калемегдана и на Сави, отпочела је снажна грмљавина топова и ватре из свих оружја која је најавила да је Београд ослобођен.

⁴⁶⁶ Извештај штаба 14. НОУ бригаде од 28. октобра и извештај санитетског референта бригаде од 30. октобра 1944. године (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 8/5 и к. 32, рег. бр. 1/4).

Учешће 14. НОУ бригаде, као и осталих јединица 23. НОУ дивизије у борбама за уништење немачке групе у ширем рејону Авале било је од великог значаја за њене борце и старешине да у врло сложеној ситуацији стекну још једно искуство и докажу своју способност и умешност у вођењу борбе. У поноћ 18. октобра спремно је дочекан напад Немаца код села Врчина и спречен њихов пробој преко Авалског друма у правцу Рипња. Батаљони су дејствовали сваки на свом правцу, неовисно од других. У ситуацији пуне неизвесности, где се није знала јачина непријатеља, са честим нападима и противнападима штабови: 2, 3. и 4. батаљона и команде чета, не чекајући посебна наређења, самоиницијативно су предузимали потребне мере. Они су тада први пут од свог постојања нападали заједно са тенковима и врло успешно им садејствовали. Великим залагањем и пожртвовањем свих бораца и старешина дат је значајан допринос општем успеху у сламању Немаца и ослобођењу Београда.

Али, када се говори о успеху бригаде у целини, мора се имати у виду удео Партије и њених чланова, јер су они увек били покретачи акције и увек на најистуренијим и најтежим местима. Својим пожртвовањем служили су за пример младим борцима. Тако је било на Буковику, у Зајечару и на Дели Јовану када је смртно рањени десетар Божић Вучковић из Малча рекао: »Није ми жао што ћу умрети, али ми је жао што не постадох члан Партије.« Или, последњи усклик Дојчина Ковачевића Металца, секретара СКОЈ-а 3. батаљона, смртно рањеног под Авалом: »Живела Комунистичка партија Југославије и друг Тито!«

Борци и старешине 23. НОУ дивизије, а међу њима и 14. бригаде, оправдали су поверење које им је указао врховни командант друг Тито. Ценећи њихов успех у београдској операцији, он је тада издао Наредбу-захвалницу следеће садржине:

»ЗАХВАЛНОСТ ДВАДЕСЕТ ТРЕНОЈ ДИВИЗИЈИ⁴⁶⁷;

Изрлсавам своје признање борцима и командном саставу Двадесет треће дивизије, на челу са потпуковником Миладином Ивановићем, за одлучно и успешно садејство јединицама Црвене армије при уништењу Прве алписке 117. немачке дивизије.

Својом одлучношћу и храброшћу, какву сте показали у последњим бојевима код Болеча наставите уништавати окупатора и не дозволите му да изнесе живу главу из наше напаћене земље.

Нека је слава палим херојима у борби против фашистичких окупатора!

Врховни командант НОВ и ПОЈ
Маршал Југославије
Тито«

467) Дневни лист »Борба« од 4. новембра и »Политика« од 9. новембра 1944. године. Препис Наредбе-захвалнице налази се у Архиву ВИИ, к. 1068, рег. бр. 24/1.

Друга глава

БОРБЕ НА СЕКТОРУ ЧАЧАК—УЖИЧКА ПОЖЕГА

СИТУАЦИЈА У ДОЛИНИ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ

После ослобођења Ниша, Београда и Крагујевца (21. октобра) немачка команда Југоистока није могла више да рачуна на извлачење Групе армија »Е« преко Београда на север. Стога је наредила 34. армијском корпусу »Милер« да са мостобрана Краљево—Чачак обезбеди извлачење поменутих снага долином Ибра и Западне Мораве преко Ужица ка Дрини и јужно преко Санџака и Црне Горе према Сарајеву. Због тога је почетком друге половине октобра из маршевске колоне која је продирала ка Краљеву упутила делове 104. ловачке дивизије, а 25. октобра и 7. СС дивизију »Принц Еуген« за обезбеђење комуникација на правцу Краљево—Ужице. Крајем октобра дошло је до прегруписавања немачких снага 34. армијског корпуса, па је њихов распоред био следећи: на одсеку Краљева (од Ковача до Милочаја) налазили су се 13. и 14. пук 7. СС дивизије, 749. пук 117. ловачке дивизије и Борбена група »Бургемајстер«;⁴⁶⁸ на средњем одсеку од планине Котленика до реке Чемернице (до села Прељине) Борбена група »Фишер«;⁴⁶⁹ на одсеку Чачка (од реке Чемернице до Видовског тунела) 724. пук и 654. артиљеријски пук 104.

468) Састава: 524. пук и један дивизион.

469) 36 НОР, ХН/4, док. 152 и 168; Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, књ. 2, стр. 373—374.

Штаб бригаде на маршу Београд—Чачак, у пратњи курира, октобра 1944.

ловачке дивизије, противтеиковски дивизион, батаљон пољске жандармерије, 1001. тврђавски батаљон, батаљон морнара и чета тенкова, обједињени под командом штаба 104. дивизије.^{470^}

До пристизања 23. НОУ дивизије на сектор Чачка (село Видова—Пријевор—Вранићи) према поменутима немачким снагама биле су распоређене јединице НОВЈ и Црвене армије: 51. пук 93. дивизије према Прелини (остале снаге те дивизије биле су у долини Љига и Колубаре); 17. НОУ дивизија на линији Мојсиње—Бресница—Бумбарево брдо; 2. пролетерска дивизија источно од Краљева (Витановац—Врба); совјетска 223. дивизија (41. и 524. пук) на Котленику и Врби; артиљерија ЦА у Вранешу. Штабови 14. корпуса НОВЈ и 68. корпуса

470) Архив ВИИ, к. 70-А/У, рег. бр. 1/1 и 1/3, к. 2, рег. бр. 12/1, НАВ-Н-Т-314, 850/481, 348 и 585—586 (Дневни извештаји 34. армијског корпуса »Милер« од 19. октобра и 5. новембра 1944. године).

Црвене армије, који су командовали овим јединицама, налазили су се у новембру у Крагујевцу.^{471^}

Двадесет трећа НОУ дивизија, после краћег одмора на простору Мокри Луг—Кумодраж—Бели Поток, према наређењу Врховног штаба НОВ и ПОЈ извршила је покрет 24. октобра преко Младеновца на сектор Краљево. Након доласка у рејон Крагујевац—Кнић штабу 23. НОУ дивизије стигло је 29. октобра наређење Врховног штаба од 28. октобра 1944. године да се дивизија одмах пребаци на сектор Чачак и да у садејству са јединицама Црвене армије и снагама НОВЈ предузме напад на немачке јединице на том сектору. Истог дана, према истом наређењу Врховног штаба, под команду штаба 23. дивизије стављена је 1. југословенска самостална бригада^{472^} која је јуна 1944. године формирана у Совјетском Савезу од припадника домобранске легије Павелићеве Независне Државе Хрватске (НДХ), заробљених на источном фронту.^{473^} Нешто касније, 10. новембра, на сектор Краљево—Чачак и Ужичка Пожега—Валево биле су упућене и остале дивизије 14. корпуса (25. и 45).^{474^}

Четрнаеста НОУ бригада, као и 7. и 9. НОУ бригада, тек што је мало предахнула од дугих маршева од Зајечара и борби за ослобођење Београда кренула је 24. октобра у 8.00 часова из Великог Мокрог Луга према Младеновцу, али је у току марша скренула у Сопот где

471) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945«, књ. 2, стр. 374; Према наређењу Главног штаба Србије од 29. октобра, штаб 14. корпуса требало је да се смести у Параћин (36 НОР, 1/14, док. 137 и 199, стр. 608—624).

472) 36 НОР, 1/14, док. 137; Поменута наредба ВШ налази се у приватном власништву генерал-потпуковника Миладина Ивановића.

473) У наређењу заменика команданта Главног штаба НОВ и ПО Србије од 7. октобра 1944. године о томе пише: »У састав 23. дивизије улази 1. југословенска самостална бригада из СССР која је већ стигла код Неготина.« (36 НОР, 1/13, док. 59); међутим, у извештају штаба 23. дивизије од 6. новембра о томе пише: »Пред сам покрет са просторије Крагујевац—Кнић ушла је у наш састав и Прва бригада формирана у Совјетском Савезу, која се и данас налази у нашем саставу.« (36 НОР, 1/14, док. 180).

474) 36 НОР, 1/14, док. 197.

Бригада на маршу кроз Крагујевац крајем октобра 1944.

је сутрадан одмарала.^{475^} Из рејона Сопота 14. бригада је кренула 26. октобра у 9.30 часова и преко Младеновца стигла у Тополу, где је преноћила (делом у селу Жабари). Сутрадан у 8.00 часова бригада је наставила покрет до Крагујевца и села Петровца, одакле је 29. октобра извршила покрет преко Крагујевца за Горњи Милановац и заноћила у Белом Пољу и Доњој Врбави, а сутрадан се пребацила у село Брћани где је остала у дивизијској резерви.^{476^}

Од Београда до Горњег Милановца 14. бригада је прешла пут од преко 150 километара у четири етапе, прелазећи дневно 38—40 километара.^{477^} На свом путу

475) Од железничке станице Буринац до Крагујевца било је предвиђено да се 14. бригада пребаци возом (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 6/3).

476) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 16/3.

477) Детаљније о изведеном маршу види наређења штаба 14. бригаде од 23, 25, 26, 27, 29. и 30. октобра и извештај од 28. октобра 1944. године (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 3/3, 6/3, 12/3, 14/3, 16/3 и 8/5).

према Чачку народ Шумадије срдечно је примао и испраћао јединице бригаде, а известан број омладинаца је добровољно ступао у њене редове.

НА СЕКТОРУ ЧАЧКА

У току 29. октобра немачке јединице су успеле да потисну делове совјетске 93. дивизије са железничке пруге код Чачка и заузеле су села Љубић, Пријевор и Трбушане. У вези са оваквом ситуацијом штаб 23. НОУ дивизије је 30. октобра упутио 1. самосталну југословенску бригаду из рејона Горњег Милановца ка Чачку. Након избијања на простор села Милићевци штаб бригаде је успоставио везу са командантом совјетске 93. дивизије и командантом 266. пука исте дивизије. После уговореног садејства 1. бригада је посела полазне положаје за напад, западно од цркве у југоисточном делу села Мијоковци, са оба батаљона у првом борбеном реду. Одмах је прешла у напад са ослонцем левог крила на 3. батаљон 266. пука. После слабијег отпора Немаца она је до 24.00 часа десним крилом ушла у село Пријевор и левим избила на косе северозападно од села Трбушани, а сутрадан до 4.00 часа избила је на железничку пругу Чачак—Овчарско-кабларска клисура.^{478^}

У току ноћи 30/31. октобра стигла је на положаје Пријевор—Видовски тунел 9. НОУ бригада 23. НОУ дивизије, а 7. на простор Милићевци,^{479^} док је 14. бригада у току дана стигла у село Горња Горијевница, где је разбила једну четничку бригаду и заробила 70 четника, а затим је као дивизијска резерва посела положаје позади 1. бригаде, и то: 1. батаљон на Великом врху (к. 561), 3. батаљон код сеоске школе (к. 322), 2. батаљон са четом пратећих оруђа, бригадном болницом и интендантуром сместио се у заселак Баре, а 4. батаљон

478) 36 НОР, 1/14, док. 172 и 199, Извештај штаба 1. самосталне југословенске бригаде од 3. новембра 1944. године.

479) 36 НОР, 1/14, док. 141, Заповест штаба 23. НОУ дивизије од 29. и 30. октобра 1944. године; (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 16/3).

са штабом бригаде у заселак Добретић. Задатак 14. бригаде био је да затвара међупросторе јединица 23. НОУ дивизије и да према потреби буде спремна за увођење у борбу. Лево од ње, у рејону Љубића, био је 266. пук совјетске 93. дивизије.⁴⁸⁰ Дивизијска интендантура и технички батаљон сместили су се у село Брђани (заселак Савићи), болница, екипа за културно-просветни рад и »Техника« у Горњем Милановцу, а штаб дивизије са пратећом четом у Милићевцима (заселак Николићи). Ускоро је штаб дивизије прешао у село Радловићи, где је остао до 24. новембра када се пребацио у Горњи Милановац.

Бројно стање јединица 23. НОУ дивизије на дан 30. октобра било је: 7. бригада — 1.440, 9. бригада — 1.287 и 14. бригада — 1.344 бораца и старешина,⁴⁸¹ 1. самостална југословенска бригада имала је два пешадијска батаљона и мешовити артиљеријски дивизион (две батерије топова »Зис« 75 мм и минобачку батерију 120 мм) и још неке приштапске јединице — око 1.500 људи.⁴⁸² Бригада је била моторизована, али је један број камиона узет од ње за потребе снабдевања јединица 14. корпуса НОВЈ наоружањем које је пристигло из СССР-а. Укупно бројно стање дивизије тада је било 5.920 бораца и старешина.⁴⁸³

Првог новембра, према наређењу штаба дивизије, 1. бригада (ојачана 3. батаљоном 9. бригаде) је у један час после поноћи »након кратког артиљеријског налета« са 3. батаљоном 9. бригаде у међупростор својих батаљона извршила напад на немачке положаје и са 1. батаљоном заузела железничку станицу Трбушани и к. 244, а истовремено њен 2. батаљон заузео је источни део Трбушана. Међутим, изостало је садејство левог суседа, 3. батаљона 266. пука ЦА, који је преко Љубића

480) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 19/3 и 9/5), Наређење штаба 14. бригаде од 1. новембра и извештај од 13. новембра 1944. године.

481) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 18/2, Операцијски дневник штаба 23. дивизије.

482) Војна енциклопедија, свеска 2, стр. 68 и свеска 4, стр. 262.

483) Војноисторијски гласник бр. 6/1959, стр. 52.

требало да напада према Чачку, те су Немци, неометани са тог правца, из Чачка упутили појачање својим снагама код Трбушана и уз подршку артиљеријске и минобацачке ватре успели да противнападом до 15.30 часова истога дана одбаце 1. бригаду и 3. батаљон 9. бригаде назад до Мијоковаца. Повукавши се на гребен дуж пута, западно и југоисточно од цркве у Мијоковцу, 1. бригада је прешла у одбрану.

Истога дана, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије, око 22.00 часа у борбу су убачени 3. и 4. батаљон 14. НОУ бригаде. Четврти батаљон се из Горње Горијевнице спустио низ Чемерницу и одбацио немачке снаге са пута Чачак—Мијоковци између к. 285 и 322, где су се биле уклиниле у међупростор 1. бригаде. Трећи батаљон је без борбе посео положај к. 280—заселак Вранићи, али су га Немци 2. новембра око 4.30 часова, после потискивања делова совјетске 93. дивизије са Љубића, напали. Пружајући јак отпор он је зауставио даљи продор Немаца ка Горијевници и задржао поседнути положај.

У току 2. новембра борба је настављена несмањеном жестином. Немци су имали иницијативу у својим рукама. Између јединица 23. НОУ дивизије и совјетских јединица није било одговарајућег садејства, што је Немцима олакшало извођење противнапада новим и свежим снагама под командом штаба 104. дивизије. Посебно је била активна њихова артиљерија која је крчила пут пешадији. Јединице 23. НОУ дивизије су се тога дана нашле под јаким ударом артиљеријске ватре какву до тада нису доживеле. Трећи батаљон 14. бригаде је и поред тога на левом крилу бригаде врло успешно одолевао нападу Немаца. Истога дана ујутро Немци су на сектору 1. бригаде поново прешли у напад и после жестоке борбе успели да око 10.30 часова потисну њене батаљоне и делове 9. бригаде са коса и пута који води из Чачка кроз Мијоковац ка селу Прањани на делу од к. 286 до Кречане, ка реци Чемерници.^{48^}

484) 36 НОР, 1/14, док. 172; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 213—214.

Ради иовратка изгубљених положаја 1. бригаде, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије, штаб 14. бригаде је, са положаја из јужног дела Горње Горијевнице, прешао у напад са 1. батаљоном у правцу Кречане, и са 2. батаљоном у правцу цркве. После оштрих борби лево крило 1. бригаде и 2. чета 1. батаљона успели су да потисну Немце према к. 402 и Кречани (село Мијоковци) и заузму њихове положаје око пута, уклинивши се у међупростор Немаца. Истовремено је 2. батаљон избио на реку Чемерницу, али је његов даљи продор ка Пријевору био заустављен од Немаца.

Око 15.00 часова немачка артиљерија жестоко је тукла положаје 1. бригаде и 1. и 2. батаљона 14. бригаде, после чега је њихова пешадија извршила јуриш и успела да се уклони у међупростор 1. бригаде својим десним крилом и запретила да избије за леђа 2. чети 1. батаљона 14. бригаде. Отпор јединица НОВ био је такође жесток. Међутим, у јеку најјаче борбе лево крило 1. бригаде отпочело је са повлачењем и том приликом претрпело тешке губитке.

Са повлачењем левог крила 1. бригаде организовано се повлачила из борбе и 2. чета 1. батаљона 14. НОУ бригаде која је у овој борби имала 7 погинулих и више рањених бораца. И тек што се извукла из борбе у противнапад је ступила 3. чета 1. батаљона под командом команданта батаљона Мила Радовића, која је зауставила даљи продор Немаца. Немци су се после тога утврдили на косама Мијоковца са којих су штирили извлачење својих снага друмом и железничком пругом Чачак—Ужице.^{485^}

У рејону села Вранићи 3. батаљон 14. бригаде успешно је одбијао нападе немачких јединица и у садејству са деловима 266. пука ЦА спречио њихов продор ка Горњој Горијевници. Око 13.00 часова једна ескадрила састава 3—5 авиона изненада се појавила преко Горњег Милановца и у бришућем лету изнад комуникације Чачак—Ужице бомбардовала и митраљирала немачке јединице на друму.

485) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 9/5, Извештај штаба 14. бригаде од 13. новембра 1944. године.

На одсецима 7. и 9. бригаде код Љубића и Видовског тунела вођена је такође жестока борба против Немаца, али без неког посебног учинка.^{486^} Истога дана увече извучене су јединице 1. југословенске бригаде у рејон села Обрадовићи, Радуловићи и Николићи. Сутрадан је извршена реорганизација ове бригаде, јер је у борбама од 30. октобра до 2. новембра имала 547 војника и старешина избачених из строја и скоро једну трећину уништеног наоружања — од пушака па до топова 75 мм. После реорганизације и краћег опоравка она је посела положаје на одсеку Прељина—Коњевићи, где је остала до 9. новембра 1944. године — водећи мање одбрамбене борбе, а потом је према наређењу Врховиог штаба НОВ и ПОЈ упућена у позадину.^{487^}

Око 16.30 часова 2. новембра скоро на целом фронту настало је затишје. Штаб 14. бригаде је, имајући у виду исцрпљеност јединица 1, 2. и 3. батаљона, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије повукао борце на одмор у Горњу Горијевницу (као резерву дивизије), а у рејон к. 322—Вранићи упутио 4. батаљон, док је 3. чета 1. батаљона остала на положају к. 282 (јужни део Горње Горијевнице). У дводневним борбама јединице 14. бригаде избациле су око 60 немачких војника из строја и заплениле два пушкомитраљеза »шарац« и једну противколску пушку. Четрнаеста бригада је у овим борбама имала 13 погинулих и више рањених бораца.

Наредна три дана протекла су без борби, осим 4. батаљона који је 4. новембра са две чете извео напад на немачке положаје у рејону цркве на десној обали Чемернице. Том приликом избачено је око 20 Немаца из строја и заплењен један пушкомитраљез »шарац« и минобацач 81 мм. Батаљон је имао два погинула и неколико рањених бораца. Петог новембра извршена је смена 4. батаљона. Он је повучен на одмор, а његове положаје преузео је 1. батаљон 14. бригаде.

486) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 18/2; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 211—217.

487) Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 49/3 и 59/3; извештаји штаба 23. дивизије од 9. новембра и 17. децембра 1944. године. 36 НОР, 1/14, док. 164 и 172.

На простору Чачак—Горњи Милановац тада је дејствовао и Чачански НОП одред »Драгиша Мишовић«. Наређењем штаба 23. НОУ дивизије од 2. и 3. новембра поменути одред је стављен под команду штаба дивизије, а један његов батаљон под команду штаба 14. бригаде. Задатак одреда је био да гони разбијене четничке тројке на овом сектору и према Равној гори, а затим да заједно са војно-политичким органима команде војног подручја Чачак и народноослободилачким одборима по селима мобилише људство за НОВЈ.^{488^}

Десно од 14. бригаде налазила се 9. НОУ бригада на одсеку Стражаре к. 297—к. 406 (северозападни део Мијоковца) са задатком да дејствује у правцу Видовског тунела, док је 7. бригада оријентисана за дејство преко Љубића ка Чачку. Испред ње, на левој обали Чемернице, налазио се 266. пук Црвене армије. Задатак овог пука био је да са одсека к. 282 (воденица на Чемерници)—село Вранићи затвори правце који воде од Чачка према Мијоковцима и Горњој Горијевници.

Према развоју борбе на сектору Чачка показало се да су снаге НОВЈ и ЦА биле недовољне да успешно пресеку пут немачким снагама из састава Групе армија »Е«, које су се извучиле са Косова долином Ибра и преко Краљева долином Западне Мораве ка Ужицу.^{489^} Јединице 104. ловачке дивизије, на сектору Чачак—Ужице, поселе су положаје и обезбећивале комуникацију у долини Западне Мораве. Све ове немачке јединице биле су добро снабдевене муницијом, јер су при повлачењу користиле раније припремљена складишта. Код јединица ЦА, у извесним моментима због удаљености од својих база, осећала се несташица муниције. Нешто слично било је и са јединицама НОВЈ које су се још увек у великој мери снабдевале из заплеењених непријатељских складишта.^{490^}

488) 36 НОР, 1/14, док. 164 и 171; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 124. У 14. бригаду је тада ступило преко 60 бораца са територије чачанског војног подручја (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 53/6 и к. 1069, рег. бр. 28-3/5).

489) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, књ. 2 (друго издање), стр. 377—380.

490) 36 НОР, 1/15, док. 19.

И поред постојећих објективних тешкоћа било је и слабости, нарочито када су се изводила нападна дејства здруженим јединицама на сектору Чачка где није било једновременог ангажовања,⁴⁹¹ што се може рећи и за 23. дивизију која је најпре увела у борбу 1. бригаду, дан касније 9. бригаду, а затим наредног дана 7. и 14. бригаду.⁴⁹² Оценивши да се без груписања јачих снага не може пресећи одступница Немцима, Главни штаб Србије је о томе и предузетим мерама обавестио 2. новембра 1944. Врховни штаб:

»С обзиром на однос снага на сектору Чачка, наређено штабу 14. корпуса да 23. дивизија на овоме сектору не ангажује јаче своје јединице и не врши нападе на Чачак док се за извршење овог задатка не групишу јаче наше или совјетске снаге.«⁴⁹³)

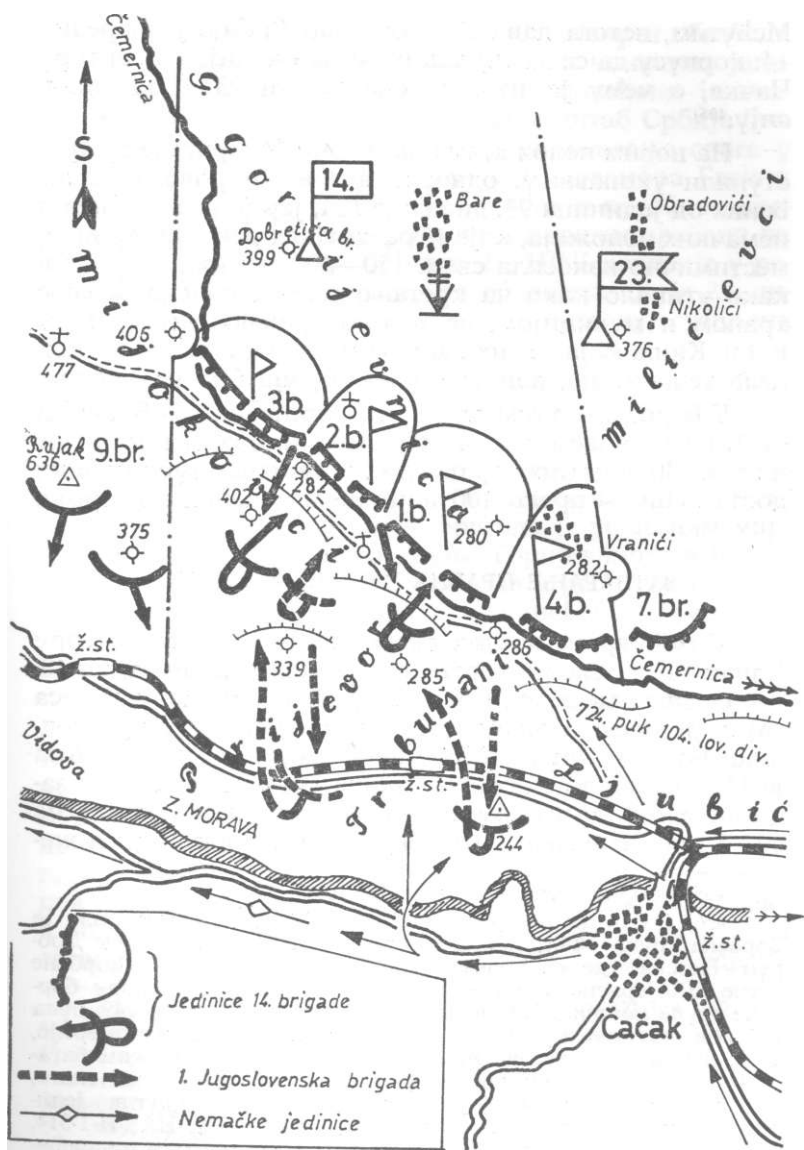
Поступајући у духу поменутог наређења Главног штаба НОВ и ПО Србије, дошло је до извесног смиривања на сектору Чачка код 17. и 23. дивизије, као и совјетских јединица 93. дивизије. Приступило се активној одбрани (насилна извићања и повремени напади на немачка обезбеђења и колоне). То је потрајало све до 7. новембра, када је био предвиђен већи подухват на овом сектору. Са тим циљем је извршено и извесно прегруписавање снага. Према наређењу штаба 23. НОУ дивизије 14. бригада је у току ноћи 6/7. новембра сменила 266. пук Црвене армије на већ поменутом одсеку⁴⁹⁴ и са својим батаљонима посела рејоне на левој обали Чемернице: 3. батаљон југозападни део Г. Горијевнице од к. 406 до к. 322; 2. батаљон у рејону цркве, школе и пута до к. 277; 1. батаљон југоисточни део Г. Горијевнице и 4. батаљон село Вранићи од к. 280 до к. 282 (источно од села). Остале бригаде 23. дивизије су се задржале на својим дотадашњим положајима са истим задацима.

491) 36 НОР, 1/14, док. 131, 132 и 140 и 1/15, док. 14 и 20.

492) 36 НОР, 1/14, док. 172; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 9/5, Извештај штаба 14. бригаде од 13. новембра 1944. године.

493) 36 НОР, Р14, док. 199, стр. 625.

494) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 9/5 и к. 1069, рег. бр. 18/2; Смена је извршена према шеми штаба тога пука од 7. новембра 1944. коју је потписао и командант 14. НОУ бригаде. (Шема се налази у власништву његове породице).

Борба на сектору Чачка од 1. до 10. 11. 1944.

Међутим, истога даиа Главни штаб Србије је наредио 14. корпусу да се за тај дан обустави акција на сектору Чачка, о чему је требало обавестити 23. НОУ дивизију.^{495^}^

На новим положајима батаљони 14. бригаде су приступили укопавању, односно доградњи ровова наслеђених од јединица 93. дивизије ЦА, јер је раздаљина од немачких положаја, које је раздвајала река Чемерница, местимично износила свега 150—200 метара. То је свакако утицало како на кретање тако и на снабдевање храном и муницијом, па је оно вршено само у току ноћи. Киша која је тих дана падала још више је допринела тешкоћама, али је морал бораца био на висини.

У борбама на одсеку Горња Горијевница—Вранићи од 1. до 10. новембра 14. бригада је имала 21 погинулог и преко 30 рањених бораца, док су немачки губици били доста већи — преко 100 војника избачених из строја.

ЗАТВАРАЊЕ ПРАВЦА УЖИЦЕ—КОСЈЕРИБ

У међувремену, док су јединице НОВ на сектору Чачак—Краљево постепено преузимале иницијативу догле су предњи делови немачког 34. армијског корпуса »Милер« преко Пожеге продрли у Ужице,^{496^} а претходница Борбене групе »Шојерлен« преко Прибоја стигла је 11. новембра на простор Вишеград—Добрун. Њен задатак је био да уз помоћ осталих немачких снага, које су се тада налазиле у Вишеграду, оспособи друм и же-

495) Зборник, том 1/14, док. 199, стр. 631.

496) До 14. новембра на сектору Ужице—Пожега била је Борбена група »Фиштум«, а затим је померена на одсек Добрун—Биоска, где се повезала са предњим деловима Борбене групе »Шојерлен«, а њене положаје су преузели делови борбене групе немачке 104. ловачке дивизије: 3. батаљон 749. пука 117. ловачке дивизије, 2. чета 501. батаљона фелд жандармерије, а 17. новембра овај сектор је појачан са 12. тенковским батаљоном за специјалну употребу. Поред ових немачких снага, на овом сектору било је артиљеријских и других јединица чији идентитет није утврђен. (Архив ВИИ, НАВ-Н-Т-314, Ф.850/317, 417 и 612; Ф.848/1101, 1103, дневни извештаји и наређења 34. армијског корпуса).

лезничку иругу од Вишеграда ка Сарајеву и обезбеди пут главним снагама.^{497^} Спајањем ових немачких јединица на сектору Вишеград—Ужице повећана је опасност за јединице НОВЈ, па је Главни штаб Србије био присиљен да изврши извесно прегруписавање снага у западној Србији. Са тим циљем је 9. новембра Главни штаб Србије издао штабу 14. корпуса и посебно наређење да 45. НО дивизију усиљеним маршем пребаци на сектор Ваљева, а једну бригаду 23. НОУ дивизије у рејон Косјерића,^{498^} а сутрадан га обавестио да је 23. дивизија привремено, у оперативном погледу, стављена под команду штаба 17. дивизије.⁴⁹⁹⁾

У духу овог и других наређења^{500^} Главног штаба Србије штаб 23. дивизије је 10. новембра издао своје наређење штабу 14. бригаде да се усиљеним маршем пребаци у Косјерић и затвори правце од Ужица и Пожеге ка Ваљеву. Пошто је истога дана смењена од јединица Црвене армије, 14. бригада је усиљеним маршем извршила покрет из Горње Горијевнице за Косјерић. Пут је у то време био блатњав и расквашен, па се тешко кретало по њему. Већ после прећених 30 километара бригада је око 21.00 час стигла у село Жежевица. Како је пут био напоран и борци преморени, штаб бригаде је одлучио да јединице преноће у овом селу.

Сутрадан у 7.00 часова покрет је настављен и око 13.00 часова бригада је стигла у Косјерић, осим коморе која је почела да пристиже са падом мрака. У овом месту батаљони су се разместили за одмор. Трииаестог новембра ујутру 1. батаљон је са минерским водом бригаде упућен на положаје јужно од Косјерића — Шарампов и Металка са задатком да у долини Каранске реке и Лужнице према потреби поруши мостове на путу и затвори правце од Ужица и Пожеге према Косјери-

497) (Архив ВИИ, филм НАВ-Н-Т-311, Ф-191/321-328, 342—349, 362—377 и 465—467), Ратни дневник бр. 3, Операт. одељ. к-де Групе армија »Ф« за 12, 13, 17, 18, 21. и 22. новембар 1944.

498) На сектору Косијерић—Ужице тада су се налазиле јединице Ужичког НОП одреда (36 НОР, 1/15, док. 17 и 121).

499) 36 НОР, 1/15, док. 1, Извод из књиге депеша штаба 14. корпуса НОВЈ од 9. до 11. новембра 1944. године.

500) 36 НОР, 1/14, док. 190.

ћуш) Приликом поседања положаја као и иаредиог дана није било додира са немачким обезбеђењима, која су се налазила северно од комуникација Пожега—Ужице.

Четрнаестог новембра Немци су са две извиђачке групе извршили напад ка Косјерићу. Једна од ових група јачине око 50 војника преко села Карана избила је на леву обалу Каранске реке, али је ту била нападнута од заседе 1. батаљона и одбачена натраг. Приликом повлачења Немци су дигли два моста на овој реци у ваздух. Друга група, јачине око 100 војника, избила је уз Лужницу до испод Гујиног камена. Први батаљон је са делом својих снага напао ову групу и успео да је потисне. Немачке групе зауставиле су се на линији село Каран—село Пониковица. Њихово повлачење штитили су Немци јаком артиљеријском и минобацачком ватром. Убрзо затим стигла им је и помоћ од три тенка и два топа, који су отпочели да туку положаје јединица НОВ.⁵⁰²Ј

Петнаестог новембра око подне 1. батаљон је повучен у Косјерић на одмор, а његове положаје на линији Макићево брдо—Гујин камен—Бабија посео је 3. батаљон.⁵⁰³ Сутрадан једна мања група немачких извиђача покушала је да преко села Лелићи заобиђе лево крило 3. батаљона, али је благовремено примећена и одбачена. Одмах затим немачка артиљерија отпочела је да туче положаје овог батаљона, а истовремено и неколико артиљеријских плотуна испалила на Косјерић. Гранате су падале североисточно од Косјерића, у близини полигона на коме су јединице 14. бригаде тога дана изводиле обуку.⁵⁰⁴Λ

501) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 33/3 и 52/5, Наређење и извештај штаба 14. бригаде од 12. новембра.

502) У дневном извештају 34. армијског корпуса од 14. новембра 1944. године стоји да су партизани извршили напад на сектор 104. дивизије у рејону Карана (Архив ВИИ, НАВ-Н-Т-314, Ф.848/1103 и 1106).

503) Архив ВИИ, к. 1047, рег. бр. 36/3.

504) Извештај штаба 14. бригаде од 19. новембра 1944. године и Операцијски дневник штаба 23. дивизије (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 14/5 и к. 1069, рег. бр. 18/2).

У Косјерићу се тада налазио штаб Ужичког НОП одреда са једним батаљоном. Одред је у свом саставу имао седам батаљона укупне јачине око 1.500 бораца. Три његова батаљона била су добро наоружана. Пошто је према наређењу штаба 23. дивизије овај одред стављен под команду штаба 14. бригаде, то је она доделила одреду део наоружања и извесну количину муниције. Распоред његових батаљона 12. новембра био је следећи: један батаљон у рејону села Мијатовићи, други у селу Варди, а трећи на простору села Честобродица. У рејонима Ариља, Ивањице и села Мачкати — Љубање налазила су се остала три батаљона док је један на Тари.⁵⁰⁵ У Варди се тада налазило око 2.000 избеглих грађана из Ужипа.⁵⁰⁶ Продором немачких јединица ка Бајиној Башти и њихове побочнице преко села Костојевићи ка Рогачици⁵⁰⁷ запретила је опасност избеглицама као и могућност да ове немачке снаге наставе продор ка Ваљеву. Стога је штаб 14. бригаде упутио 2. батаљон 14. новембра у рејон Варде да са тамошњим батаљоном Ужичког одреда затворе правац Ужице—Ваљево (стара цеста).⁵⁰⁸

Остале јединице за време боравка у Косјерићу изводиле су војну обуку и политичку наставу, а екипа за културно-просветни рад је, у сарадњи са омладинском организацијом извела уметнички програм за мештани и борце бригаде и одреда. Пре почетка програма присутнима је говорио политички комесар 1. батаљона Дервиш Пашић о одлукама АВНОЈ-а и улози НОВЈ у

505) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 52/5; 36 НОР, 1/15, док. 17 и 121, Извештај штаба Ужичког НОП одреда од 2. децембра 1944. године.

506) 36 НОР, 1/15, док. 17.

507) Према дневном извештају Групе армија »Е« од 21. новембра 1944. године предњи делови 34. армијског корпуса су из рејона Ужица и Пожеге преко Вајине Баште стигли 17. новембра на сектор Рогачица—Љубовија и посели положаје на десној обали Дрине. (Архив ВИИ, микрофилм. НАВ-Н-Т-314, ф-194/1046—1949; исто, НАВ-Н-Т-311, Ф-191/342—344, Ратни дневник бр. 3. Оперативног одељења команде Групе армија »Ф«, део дневника за 17. новембар 1944. године.)

508) Архив ВИИ, кл. 1074, рег. бр. 35/3; 36 НОР, 1/15, док. 102.

борбама за ослобођење земље. Сарадња са органима народне власти у граду и по селима била је примерна.

У Косјерићу је пред стројем бораца прочитано поздравно писмо са прве скупштине Окружног народноослободилачког одбора Ниша, одржане на ослобођеној територији 8. октобра 1944. године у селу Липовац код Алексинца, а које је упућено јединицама 23. дивизије и 14. корпуса.⁵⁰⁹^

За време боравка у Косјерићу 14. бригада је попуњена новим борцима, који су тада почели да пристижу, као и наоружањем из СССР, тако да је на дан 26. новембра имала 3.864 борца (међу којима 49 другарица). Истовремено су попуњаване и остале јединице 23. НОУ дивизије, па је њено укупно бројно стање људства на дан 18. новембра 1944. износило 12.000.⁵¹⁰

ДЕЈСТВО БРИГАДЕ НА СЕКТОРУ ПОЖЕГА—ОВЧАРСКО-КАБЛАРСКА КЛИСУРА

Почетком друге половине новембра штаб 14. корпуса НОВЈ и штаб 68. корпуса ЦА одлучили су да изврше јачи притисак на немачке јединице Групе армија »Е« на сектору Краљево—Чачак—Пожега—Ужице, које су се извлачиле долином Западне Мораве и да им код железничке станице Јемничка (3 км источно од Пожеге) пресеку пут.⁵¹¹^ Са тим циљем су прегруписане снаге: главнина 23. НОУ дивизије (7. и 9. бригада) и даље је остала на сектору Чачка (Видовски тунел—Љубић), док је 14. бригада 18. новембра из рејона Косјерића пребачена на одсек Лорет (тл 841)—село Тучково, где јој је придодат Љубићки батаљон Чачанског НОП одреда који се тада налазио на брду Оровица (к. 850),⁵¹²^ главнина 45. НО дивизије је посела сектор Ужице—Косје-

509) Препис писма извршен у штабу 23. дивизије 1. новембра 1944. године (Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 17/3).

510) Бројно стање 14. бригаде од 26. новембра 1944. (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 2/7); 36 НОР, 1/15, док. 27, стр. 94.

511) 36 НОР, 1/15, док. бр. 23, 36, 170, 180.

512) 36 НОР, док. 18, 22 и 36.

рић—Пожега, а њеиа 24. бригада је оријентисана према Љубовији и Рогачици за затварање праваца из долине Дрине према Ваљеву.^{513^}

Истовремено су три совјетска пука (пешадијски, артиљеријски и каћуша)^{514^} из 93. дивизије стигли на простор северно од Пожеге и одмах посели положаје за напад: село Честобродица—Табановићи—Лорет, са задатком да као главна ударна снага у садејству са јединицама 14. корпуса НОВЈ овладају рејоном железничке станице Јемничка и тиме онемогуће даље извлачење немачких снага према Дрини.

Комуникацијама Чачак—Пожега—Ужице маршевале су јединице немачке 11. ваздухопловне пешадијске дивизије, артиљеријске и друге немачке јединице, за чије је обезбеђење била ангажована борбена група 104. ловачке дивизије која је благовремено посела положаје на линији: село Каран—Лорет—село Тучково и даље према Видовском тунелу.^{515^}

Седамнаестог новембра, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије, 14. бригада је оставила једну чету 3. батаљона на друму јужно од Косјерића — до доласка јединица 45. НО дивизије, а остале њене положаје преузео је Ужички НОП одред — и са свим својим јединицама се 18. новембра пребацила, око 12.00 часова, у Средњу Добрињу.^{516^} Штаб бригаде, пошто се упознао са ситуацијом и сазнао да су извиђачке групе Немаца у току дана дубоко продирале ка селу Табановићи, упутио је у том правцу 2. батаљон и наредио 1. батаљону да у току ноћи 18/19. новембра поседне к. 763 (Лорет), а 4. батаљону брдо Греду у селу Папратиште, док

513) 36 НОР, 1/15, док. 25.

514) 36 НОР, 1/15, док. 23; наређење штаба 14. корпуса НОВЈ од 17. новембра 1944. године.

515) О томе види наређење и заповест команде 34. армијског корпуса »Милер« од 16. и 18. новембра 1944. године, којим се та дивизија ставља под његову команду и наређење да ова отвори пут од Ужица ка Зворнику (Архив ВИИ, микротека НАВ-Н-Т-314, Ф-850/377, 465, и 466).

516) Време доласка бригаде у Средњу Добрињу узето је из извештаја штаба бригаде од 18. новембра 1944. г. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 12/5). У документима, касније писаним, стоји да је тамо дошла у 10.00 ч. (36 НОР, 1/15, док. 70).

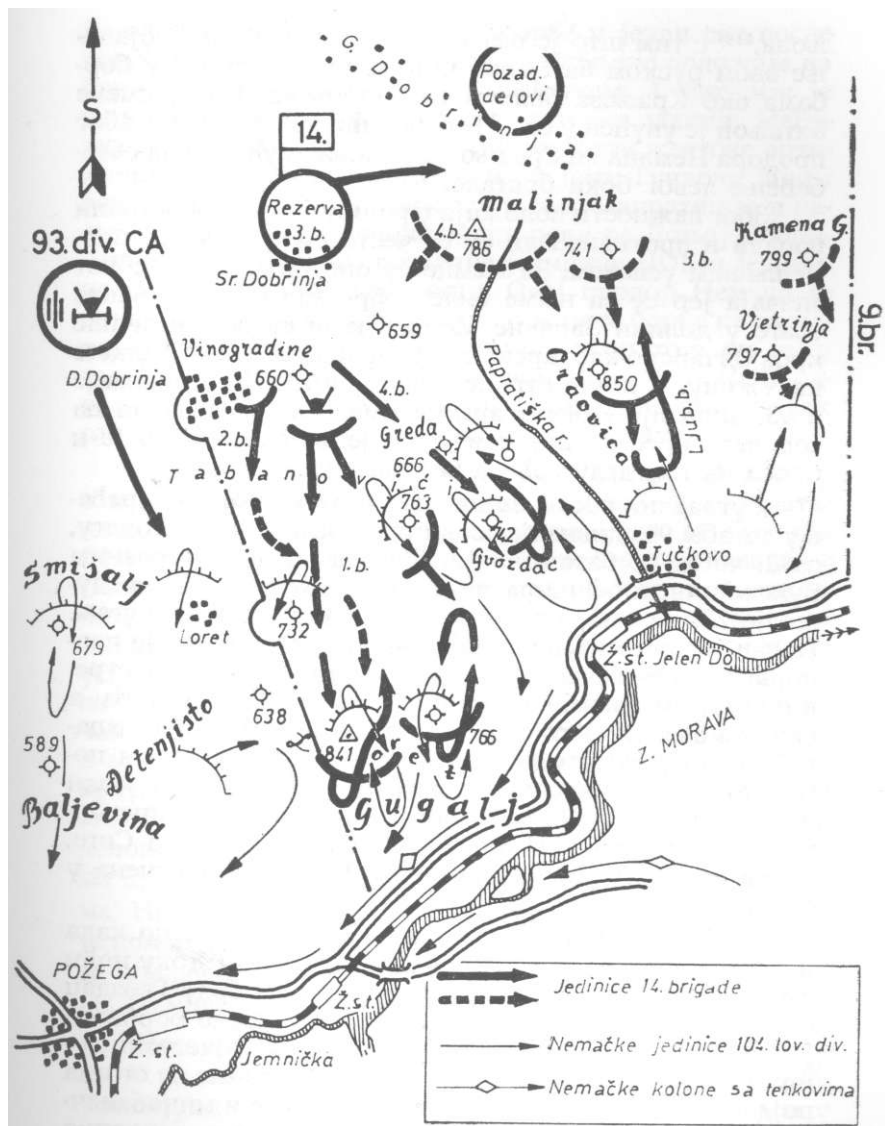
је 3. батаљон са штабом бригаде остао у Средњој Добрињи. Болница и интендантура биле су у Горњој Добрињи. Задатак бригаде био је да обезбеди леви бок пута 93. дивизије Црвене армије за време напада на Пожегу.⁵¹⁷⁾

У току ноћи 18/19. новембра 1. батаљон је заузео к. 763, а потом продужио напад на к. 766 (Лорет). У току надирања повезао се са јединицама Црвене армије у рејону села Лорета, а потом после оштре борбе протерао Немце са положаја к. 766.

У току 20. новембра Немци су уз подршку артиљеријске ватре извршили противнапад и после оштре борбе поново заузели к. 766. Истовремено су успели да одбаце лево крило јединица Црвене армије из рејона источно од села Лорет. После краће припреме и сређивања 1. батаљон је око подне прешао у противнапад и после краће борбе повратио к. 766 коју је задржао у својим рукама и наредна два дана и том приликом повратио два топа »Зис« које су Немци били запленили од јединица ЦА. Са положаја на Лорету 1. батаљон је успешно тукао немачке јединице на комуникацији код Јелен Дола, али је истовремено био изложен честим нападима артиљеријске и минобацачке ватре и покушајима Немаца да га потисну са ових положаја. Због тога је штаб 1. батаљона био приморан да на положају стално држи јединице. Време је углавном било сунчано, али са хладним ноћима. Већ 21. новембра почела је да пада киша, те су ионако уморни борци били изложени још већем физичком исцрпљивању. Међутим, и поред ових тешкоћа морал бораца, међу којима је било око 30% нових, био је на висини.

Имајући у виду премореност 1. батаљона, штаб 23. НОУ дивизије предузео је мере код штаба совјетске 93. дивизије да га његова левокрилна јединица смени на Лорету. У међувремену 2. батаљон 14. бригаде предузео је један део његових положаја, док су 21. новембра црвеноармејци преузели остали део положаја 1. бата-

517) Детаљније о томе види извештај штаба 23. дивизије од 17. децембра 1944. за период од 30. октобра до 16. децембра (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 59/3).

Борба на сектору Ужичке Пожеге од 18. 11. до 3. 12. 1944.

љона,⁵¹⁸ Ј с тим што је његова 2. чета остала као појачање овом руском батаљону чије је бројно стање у борбама око Краљева било знатно смањено. После смене батаљон је упућен у село Табановићи на одмор, али због продора Немаца ка Средњој Добрињи упућен је на обезбеђење левог бока бригаде.

Због важности положаја у рејону Лорета обострани напади и противнапади су се често смењивали са променљивим успехом. За Немце су они били од посебног значаја јер су са њиме биле добро заштићене њихове снаге у долини Западне Мораве које су се повлачиле кроз Овчарско-кабларску клисуру и даље преко Пожеге ка Ужицу. С друге стране, јединице 23. НОУ дивизије и 93. дивизије Црвене армије имале су задатак да на том делу пресеку пут немачким јединицама. Зато је и борба на том делу вођена без предаха.

Сутрадан, после смене на Лорету, према наређењу штаба 93. дивизије, совјетски батаљон на Лорету, са 2. четом 1. батаљона 14. бригаде, под непосредним руководством официра из штаба њиховог пука предузео је 22. новембра ноћни напад у правцу села Гугаљ. Напад је почео после поноћи — по месечини, па је планирано изненађење изостало. Немци су пустили стрелачки строј да им се приближи на 150—200 метара, а онда га засули светлећим ракетама и ватром из пешадијског оружја и одбацили натраг. Том приликом погинуло је неколико црвеноармејаца од којих и један официр, а из 2. чете међу погинулима био је пушкомитраљезац и члан КПЈ Максим Јовановић из села Сиге, срез хомољски. После ове борбе 2. чета је повучена у састав 1. батаљона.

Четврти батаљон 14. бригаде је, истовремено када и 1. батаљон, кренуо из Средње Добриње и у току ноћи заузео брдо Греда. У даљем надирању ка брду Гвоздац био је дочекан јаком ватром Немаца. После борбе од једног сата Немци су одбачени на друм и железничку пругу код села Тучково. У току дана Немцима су стигла појачања, те су уз подршку артиљеријске и минобацачке ватре поподне прешли у напад и после неколико

518) 36 НОР, 1/15, док. 70.

јуриша и врло оштре блиске борбе у један сат после поноћи 20. новембра повратили изгубљене положаје на брду Гвоздац. После краћег сређивања 4. батаљон је поново прешао у противнапад, али без успеха. Међутим, Немци су ујутру 21. новембра после жестоке артиљеријско-минобацачке ватре из рејона Тучкова јаким пешадијским снагама продрли у село Папратиште и наставили продор уз Папратничку реку ка Доњој Добрињи, угрожавајући из позадине јединице НОВ и јединице Црвене армије на Лорету. Овај продор Немаца је присилио 4. батаљон да усмери тежиште борбе на затварање правца преко Папратишта. Након тога он је, у садејству са Љубићким батаљоном Чачанског НОП одреда из рејона брдо Ораовица, у току дана пружао јак отпор Немцима и успео да их предвече заустави.

Двадесет другог новембра, рано ујутру, Немци су отворили артиљеријску ватру на положаје 2. и 4. батаљона, а затим су прешли у напад на одсек 14. бригаде (Лорет—Папратиште—Оровица) са тежиштем напада уз Папратишничку реку и преко брда Оровица. Четврти батаљон са положаја Греда—Папратиште пружио је јак отпор, а посебно његова Руска чета на Греди. Она је успела да одбије прве налете Немаца. Међутим, тада су из Тучкова камионима пристигла Немцима нова појачања. У борбу је тада ступила и совјетска артиљерија и минобацачи. Борба је око 10.30 часова достигла свој врхунац. Немци су успели да се укљине у међупростор 2. и 4. батаљона и избију на Греду, где су их дочекали делови 4. батаљона и његова Руска чета ручним бомбама при чему су се у противнападу измешали са Немцима. Настала је борба прса у прса. Немачки јуриш био је поново заустављен, а Руској чети је издато наређење за повлачење. У овој борби погинуо је и Јаков Гаренко, радник из Одесе (СССР).

Истовремено, десно крило немачких јединица успело је да потисне Љубићки батаљон са брда Оровица. Увиђајући опасност од евентуалног продора Немаца у позадину јединица НОВ, црвеноармејци су први пут, на овом делу фронта, употребили »каћуше« испаливши

неколико рафала.^{519^} Штаб 14. бригаде је тада у борбу убацио 3. батаљон у правцу Оровице, а 1. батаљон који је пошао на одмор хитно упутио на Камену главу и брдо Вјетриња да са тих положаја обезбеди леви бок бригаде из правца Видовског тунела и да дејствује у десни бок Немаца.

Увођењем нових снага са обе стране дошло је до врло оштре борбе у којој су јединице НОВ, и поред надмоћности Немаца и недостатка муниције, покушавале да противнападима задрже продор Немаца. Међутим, Немци успевају да их потисну на север и да око 11.00 часова заузму к. 850 на Оровици, Греду и положај чете 2. батаљона код Јелен Дола. Тако се око подне 4. батаљон нашао на положају југоисточно од Средње Добриње — Малињак, а Љубићки батаљон у рејону к. 741 где је био прихваћен од 3. батаљона, док је 2. батаљон и даље држао Лорет. Са ових положаја јединице НОВ су зауставиле даљи продор Немаца према Горњој Добрињи. У току ноћи 22/23. новембра 3. батаљон је, са једном четом Љубићког батаљона, прешао у противнапад и два пута заузимао к. 850 на Оровици, али је оба пута био одбачен, те су се немачке јединице најзад утврдиле на њој.^{520^}

У сличној ситуацији као и 14. бригада нашле су се и совјетске јединице 93. дивизије на Лорету, док је ста-

519) Према обавештењу штаба 14. бригаде од 22. новембра 1944. године црвеноармејци су око 16.00 часова тога дана употребили »каћуше«. »Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 21/5). У дневном извештају команде немачког 34. корпуса од 23. новембра 1944. године стоји: »На сектору 104. ловачке дивизије током целе ноћи противник је нападао Пожегу. Јутрос уз артиљеријску подршку и подршку каћуша противник почео напад на Тучково.« (Архив ВИИ, микротека, НАВ-Н-Т-314, Ф-850/616).

520) О жестини борбе на одсеку Пожега—Тучково у дневном извештају команде немачког 34. армијског корпуса од 23. новембра 1944. стоји: На сектору Борбене групе 104. ловачке дивизије води се оштра борба са противником у рејону Пожеге, Табановића и Лорета, уз обостране губитке.

Истога дана команда поменутог корпуса наредила је команди 104. ловачке дивизије да смени потпуковника Реинсдорфа, јер, како каже: »није дорастао ситуацији«, а потпуковник Вилер да преузме чистћење одсека Јелен До—Пожега. (Архив ВИИ, Микротека, НАВ-Н-Т-314, Ф-848/1241-42 и Ф-850/612).

ње код јединица 45. НО дивизије на сектору Пожега—
—Ужице било много повољније.^{521^}

У овим вишедневним исцрпљујућим борбама јединицама НОВ је понестало муниције. Штаб 14. бригаде се благовремено обратио штабу 23. НОУ дивизије, тражећи муницију, али како због удаљености позадинских јединица дивизије није могла стићи на време, то се он обратио најближем штабу 9. бригаде који се тада налазио у рејону Прањани.^{522,1} Несташица муниције се тада осећала и код совјетских јединица 93. дивизије на сектору Пожеге, а нарочито артиљеријске и минобацачке. До тога је дошло услед брзог продора и великог удаљења јединица од позадинских база за снабдевање. На положајима ових јединица код Пожеге био је велики број минобацачких чета и батерија, као и артиљеријских и неколико »каћуша«. Али, баш у најтежим борбама ове јединице су имале само неприкосновену резерву за чију је употребу било потребно одобрење штаба дивизије. Поред тога, маневар артиљеријским оруђима био је, услед разгажених и блатњавих путева, врло отежан. За превоз неких артиљеријских батерија сеоским путевима до положаја употребљавана је и воловска запрега од 3—4 пара волова.^{523^}

Дејствујући одвојено од осталих јединица 23. НОУ дивизије, на посебном правцу и због њеног непосредног наслањања на лево крило 45. НО дивизије, Главни штаб Србије ставио је привремено 14. бригаду под команду штаба те дивизије.^{524^} Међутим, штаб бригаде је имао

521) 36 НОР, 1/15, док. 83 и 186, стр. 503—505.

522) Колико се тада осећала потреба за муницијом, а посебно за маузеровом, потврђују и два захтева штаба 14. бригаде од 22. новембра 1944. године штабу 9. бригаде у којима стоји да је услед тога ситуација постала врло критична и да се не може чекати на муницију из Г. Милановца. (36 НОР, 1/15, док. 47, 63 и 64; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 21/5).

523) У извештају штаба 14. корпуса НОВЈ од 20. новембра 1944. године, који је упућен Главном штабу НОВ и ПО Србије, о томе пише:

»Извршење задатка на овом сектору нарочито је отежано због тешкоћа око употребе руске артиљерије. Изгледа да ће уопште тешко доћи до употребе тежих калибара због слабих путева.« (36 НОР, 1/15, док. 36 и 80).

524) 36 НОР, 1/15, док. 48, 53 и 170.

сталну телефонску везу и са штабом 23. дивизије у Горњем Милановцу, тако да је овај могао редовно да прати ток борбе на одсеку 14. бригаде, а поред тога и сам командант дивизије провео је на њеном одсеку два дана (21. и 22. новембар). Пошто се на лицу места упознао са ситуацијом и проблемима снабдевања као и командовања, посебно са неслагањем да 14. бригада и даље остане у саставу штаба 45. дивизије, командант 23. дивизије је тражио од штаба 14. корпуса да се обустави акција на сектору Пожеге због великих губитака и да 14. бригада остане на свом сектору и под командом 23. дивизије.⁵²⁵⁾ Међутим, штаб 14. корпуса није усвојио ове предлоге команданта 23. дивизије и о томе 23. новембра обавестио Главни штаб Србије.⁵²⁶⁾

Извршавајући ово наређење штаба 14. корпуса, 14. бригада је на сектору од Лорета до Вјетриња (ширине око 8 км) прешла у противнапад, али Немци су се успешно супротставили. Нарочито је била активна њихова артиљерија и минобацачи који су у току 23. и 24. новембра тукли положаје јединица НОВ и подржавали противнапад своје пешадије. Борбе су вођене непрекидно дању и ноћу. Ради што успешнијег дејства штаб 14. бригаде је 24/25. новембра извршио извесно прегруписавање својих снага. Тако је 1. батаљон повучен са Камене главе и Вјетриња у бригадну резерву, а његове положаје је посео 3. батаљон са две чете, док је трећа и даље остала на Оровици са Љубичким батаљоном; 2. батаљон је и даље држао положаје изнад Јелен Дола и на Лорету, где је био повезан са деловима Црвене армије. Четврти батаљон, из чијег се састава 26. новембра дефинитивно издвојила Руска чета,⁵²⁷⁾ налазио се и даље на линији Виноградине—Малињак са које је успешно одолевао немачким нападима.

525) 36 НОР, 1/15, док. 48.

526) 36 НОР, 1/15, док. 52.

527) Руска чета је била добра борбена јединица. Према упутном акту и списку сачињеном у штабу 14. НОУ бригаде 27. новембра 1944. године Руска чета је имала 80 бораца (Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 15/4 и к. 1074, рег. бр. 8/5 и 24/5).

Немци такође чије велике напоре не би ли одбацили снаге НОВ што даље од Оровице и Лорета и тиме обезбедили несметано извлачење својих јединица преко Пожеге ка Ужицу. Због тога су они 25. новембра ујутру са јаким пешадијским снагама, потпомогнутим артиљеријском и минобацачком ватром, извршили напад на десно крило 14. бригаде, делове Црвене армије и 20. бригаду 45. дивизије на Лорету. Успели су да потисну делове Црвене армије и 20. бригаду ка Табановићима и Доњој Добрињи,⁵²⁸⁾ тако да је 2. батаљон 14. бригаде на десном крилу био угрожен, због чега се после неколико одбијених напада морао повући са положаја више Јелен Дола ка Табановићима. Истовремено су Немци снажно нападали на десно крило 4. батаљона 14. бригаде и преко целог дана бомбардовали положаје 3. батаљона и Љубићког батаљона на Оровици, мада без већег успеха.^{529) ^}

Дејствујући на десном крилу бригаде, на Лорету и према Јелен Долу, 2. батаљон је у шестодневним непрекидним борбама био прилично исцрпљен,^{530) ^} а имао је и доста губитака. Међу погинулима били су командир 2. чете Радун Р. Миленковић и Живорад В. Симић, политички делегат, обојица из Чубуре код Ражња. Због тога је 25. новембра повучен на одмор у Средњу Добрињу, где је приступио реорганизацији јединица по новој формацији. Његове положаје посео је 1. батаљон, који је сутрадан, у садејству са деловима Црвене армије предузео напад на к. 841 коју је после неколико јури-

528) 36 НОР, 1/15, док. 83 и 180.

529) 36 НОР, 1/15, док. 60, 80 и 102.

530) Извештавајући о томе штаб 23. дивизије, штаб 14. бригаде је 26. новембра 1944. године писао:

»Напомињемо вам, а и у ранијим извештајима смо наговештавали, да је наш сектор, односно дужина фронта коју наша бригада поседује врло велики, тако да целокупно људство наших батаљона мора бити непрекидно у рововима, тако да се дешава, као што је био случај са 2. батаљоном да људство у рововима мора остати више од четири дана...

После 6 дана једва смо успели да сменимо 2. батаљон и на место његово да пошаљемо 1. батаљон који је исто тако уморан.« (36 НОР, 1/15, док. 80).

ша, по киши и магли, заузео. Немцима су убрзо пристигла појачања и уз артиљеријску и минобацачку ватру поновно су повратили изгубљени положај,⁵³¹⁾

У току ноћи 26/27. новембра Немци су покушали да продру ка Табановићима, али без успеха. Истога дана жестоко су нападали на положаје 3. батаљона на Вјетрињи,⁵³²⁾ која је неколико пута прелазила из руку у руке.

Договором између штабова 23. ударне и 45. НО дивизије предвиђено је да 20. НО бригада, као главни носилац, у садејству са снагама 14. бригаде изведе ноћни напад на Пожегу. Тако је 27/28. новембра 20. бригада предузела напад преко брда Смишаљ у правцу Пожеге. Истовремено је у напад кренуо 1. батаљон и делови 4. батаљона 14. бригаде, али су ускоро били заустављени јаком ватром са брда Лорет, док је 20. бригада успела да заузме брда Велики и Мали Стрмац, где је била заустављена.⁵³³⁾

Истога дана 3. батаљон је одбио слабије нападе Немаца и задржао своје положаје. Преко дана време се још више погоршало, падала је ситна киша, а магла је прекривала положаје.

Пошто је штаб 14. корпуса обавестио потчињене штабове да последње немачке јединице напуштају сектор Краљева,⁵³⁴⁾ то је штаб 23. НОУ дивизије, под чијом се командом од 26. новембра налазила 45. НО дивизија,⁵³⁵⁾ у договору са штабом 93. дивизије Црвене армије предузео мере за напад на Пожегу ради одсецања немачких јединица. Са тим циљем дошло је до извесног прегруписивања снага НОВ на сектору Чачак—Пожега.

531) У дневном извештају команде немачког 34. армијског корпуса од 25. новембра 1944. године стоји: На сектору борбене групе 104. ловачке дивизије напади у рејону Тучкова се настављају. После обостраних крвавих губитака продрло се у Лорет. (Архив ВИИ, Микротека, НАВ-Н-Т-314, Ф-848/1270).

532) 36 НОР, 1/15, док. 89 и 102.

533) 36 НОР, 1/15, док. 89 и 170, стр. 435.

534) 36 НОР, 1/15, док. 180, стр. 504 и 505.

535) Под његовом командом остала је од 26. новембра до 1. децембра 1944. (36 НОР, 1/15, док. 65, 83, 100, 101 и 113).

Јединице 23. НОУ дивизије заузеле су 30. новембра следећи распоред: 7. бригада је са Љубића пребачена на одсек Видовски тунел—Камена глава—Вјетриња; 9. бригада је остала на одсеку Видовски тунел—Горња Горијевница; 14. бригада је груписала своје главне снаге на десном крилу (Доња Добриња—Честобродица—Стрмац), и то: 1. батаљон се са Лорета пребацио на Велики и Мале Стрмац, 2. батаљон (без једне чете) остао је у Доњој Добрињи, а са једном четом и Љубићким батаљоном је после смене од јединица 7. бригаде на Каменој глави и Вјетрињи преузео положаје 4. батаљона на Малињаку и југоисточно од Доње Добриње, а 4. батаљон је после смене пребачен у село Честобродицу на путу Пожега—Јежевица). Сви остали делови и штаб бригаде налазили су се у Средњој Добрињи. Задатак бригаде био је да у садејству са 20. бригадом, чији је један батаљон преузео положаје на Лорету, и јединицама 93. совјетске дивизије, које су имале задатак да нападају у захвату пута Јежевица—Пожега, учествује у нападу на Пожегу ноћу између 30. новембра и 1. децембра, а и да за време напада обезбеди леви бок јединица Црвене армије. Оваквим распоредом 14. бригада се нашла између поменутих јединица.^{536^}

Иако је све било спремно за напад, до њега ипак није дошло, јер су јединице 93. дивизије Црвене армије, које је требало да буду главна ударна снага, одустале због наређења да се цела 93. дивизија хитно пребаци на сремски фронт. Извесни делови 14. и 20. бригаде су, користећи ноћ и маглу, кренули у напад. Осетивши одсуство јединица Црвене армије, и они су одустали.

На положајима Стрмац—Лорет—Малињак батаљони 14. бригаде, осим 4. батаљона који се налазио на одмору у Честобродици, остали су по киши, магли и врло хладном времену све до 5. децембра.^{537^} За све то вре-

536) 36 НОР, 1/15, док. 100, 101, 173 и 180; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 34/5, Извештај штаба 14. НОУ бригаде од 29. новембра 1944. године.

537) О припремама за напад на Пожегу, као и дејству јединица 14. бригаде, види наређења њеног штаба и извештаје од 30. новембра, 1, 2, 3. и 4. децембра 1944. године. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 47/3, 2/4, 36/5, 37/5, 38/5 и 39/5).

ме са обе стране била је жива ватрена и извиђачка активност. Иако су ноћи углавном биле под маглом, Немци су са својих положаја ракетама осветљавали терен, а истовремено, нарочито дању, брдскњм топо-вима из рејона Баљевина тукли положаје 1. батаљона на брду Страмац и јединица 20. бригаде на Лорету. Од њихове ватре било је више рањених и контузованих бораца.

На левом крилу бригаде било је скоро исто стање, осим што су 3. децембра 3. батаљон, једна чета 2. батаљона и Љубићки батаљон извршили напад на немачке положаје на Гвоздац—Греду и на к. 850 на Оровици. Напад је трајао око три часа. Немци су се, међутим, упорно бранили, а у току ноћи 3/4. децембра са њиховим последњим деловима из правца Чачка они су се, под врло јаким обезбеђењем, повукли преко Овчарско-кабларске клисуре.

Истовремено је стигло наређење да бригада напусти дотадашње положаје и да се прикупи у Горњој Добрињи ради припрема за покрет ка Ражани.

У борбама на одсеку Пожега—Овчарско-кабларска клисура 14. бригада је од 18. новембра до 4. децембра, у непосредном садејству са деловима 93. дивизије Црвене армије, водила даноноћно тешке фронталне борбе. Напад за нападом се смењивао, тако да се понекад и бранила под врло неповољним временским условима. Осим тога, слаба одевеност бораца, а посебно слаба обућа, утуцали су на повећање исцрпљености бораца, чији је морал и поред свих ових тешкоћа био на висини.

Поред тога, догађало се да због отежаног снабдевања у најкритичнијим моментима борбе понестане муниције. У овим борбама се много рачунало на подршку артиљерије Црвене армије. Међутим, она није могла да испуни очекивања^{538^} због недостатка управо муниције, изузев 22. и 23. новембра, када је заиста изванредно тукла немачке јединице у рејону Папратишта и Тучкова. Дејствујући у садејству са пуковима 93. дивизије ЦА, борци НОВ и старешине стицали су нова

искуства, посебно од њихових извиђачких јединица које су добро знале јачину, намере и слабе стране непријатеља сваког часа и биле велики ослонац својим јединицама. Што се тиче борбености, иако су јединице НОВ тада биле попуњене са око 30% нових бораца и многима од њих то биле прве борбе, показали су велику упорност и издржљивост. У овим борбама обострани губици су били велики. Обавештавајући о томе штаб дивизије, штаб 14. бригаде је записао:

»У току свих ових борби од доласка наше бригаде на сектору Средње Добриње и Табановића, тј. од 18. новембра до 28. новембра т. г. закључно наши губици износе: 25 мртвих и 125 рањених, међу којима 23 контузована. За исто ово време непријатељ је на нашем сектору имао 500—600 мртвих најмање.«⁵³⁹;

Овом броју губитака бригаде потребно је додати и губитке 3. батаљона и једне чете 2. батаљона од 3. децембра које су износиле три погинула и 16 рањених бораца, као и пет погинулих на сектору јужно од Косјерића. Према томе, укупни губици 14. НОУ бригаде од 15. новембра до 4. децембра 1944. године износили су: 33 погинула и 141 рањени борац.⁵⁴⁰^

539) 36 НОР, 1/15, док. 102.

540) О томе види саисак погинулих бораца и старешина, прилог 1.

Трећа глава

БОРБЕ У ДОЛИНИ ДРИНЕ НА ОДСЕКУ ЉУБОВИЈЕ

Под притиском јединица Главног штаба НОВ и ПО Србије и снага 68. корпуса ЦА последње немачке јединице Групе армија »Е« су се 29. новембра повукле из рејона Краљева.^{541^} Њихово извлачење је и даље ишло у два правца: Чачак—Пожега—Ужице—Вишеград и од Пожеге и Ужица преко Бајине Баште, Рогачице и Љубовије ка Зворнику. Предњи делови немачког 34. армијског корпуса су још 17. новембра стигли у рејон Љубовије и одмах предузели мере за оправку моста, као и за уређење места прелаза на леву обалу Дрине, а делом снага продужили ка Зворнику.

Крајем новембра 28. НОУ дивизија се са сектора Крупањ—Лозница пребацила преко Дрине у источну Босну и заузела Бијелину.^{542^} С намером да прошири њен успех, Врховни штаб НОВ и ПОЈ је 1. децембра наредио Главном штабу Србије да одмах упути 23. НОУ дивизију на простор Лозница—Крупањ ради садејства 28. дивизији и пресецања одступнице немачким снагама. Али, пошто су јаке немачке снаге нападе и у

541) 36 НОР, 1/15, док. 170, 180 и 181; Према плану команде позадине Групе армија »Е« од 23. октобра 1944. године било је предвиђено да се евакуација материјалних добара 34. армијског корпуса из Краљева изврши 28. новембра увече, а неприкосновена резерва 30. новембра. Поред тога, било је наглашено да се не предвиђа утовар рањеника на камионе из правца Рашке (Архив ВИИ, Микротекa, НАВ-Н-Т-314, Ф.850/585 и 6).

542) 36 НОР, 1У/31, док. 130.

борбама од 3. до 5. децембра поново потисле њену 17. бригаду натраг у Србију, то је, у вези са поновним наређењем Врховног штаба, Главни штаб Србије 6. децембра наредио штабу 14. корпуса да усиљеним маршем упути 17. НОУ дивизију на сектор Лознице, а 23. и 45. дивизију групише према Љубовији и са обема дивизијама изврши снажан притисак на Љубовију са задатком потпуног пресецања непријатељског саобраћаја дуж ове комуникације.⁵⁴³⁾

У вези са општим планом операција према западу и потискивањем окупаторско-квислиншких снага из Србије, Врховни штаб НОВ и ПОЈ је 3. децембра наредио формирање Јужне оперативне групе НОВЈ. У њен састав ушле су јединице 14. корпуса, као и 17. и 28. дивизије НОВЈ. Основни задатак ове групе био је прелаз преко Дрине и развијање дејства према западу општим правцем Тузла—Добој.⁵⁴⁴⁾

У вези са променама насталим после ослобођења Чачка 2/3. децембра, у коме је учествовала и 9. бригада,⁵⁴⁵⁾ штаб 23. дивизије је на основу претходних наређења штаба 14. корпуса 3. децембра 1944. године издао наређење штабовима бригада за напуштање дотадашњих положаја и почетак покрета ка Ваљеву, одакле је требало поћи на сектор Лозница—Крупањ.⁵⁴⁶⁾

ПОКРЕТ РАЖАНА—ВАЉЕВО—ПЕЦКА—ЉУБОВИЈА

Радећи у духу поменутог наређења штаба дивизије, јединице 14. бригаде су се у току ноћи 4/5. децембра извукле са дотадашњих положаја и прикупиле у рејону Горња Добриња—Душковци. Петог децембра ујутру батаљони су из рејона прикупљања извршили покрет до села Ражана, где су у суседним селима преноћили, а затим 6. децембра наставили покрет према Ваљеву. Након доласка на простор села Попаре, Дегурић, Градац

543) 36 НОР, 1/15, док. 144 и 145.

544) 36 НОР, 1/15, док. 170, стр. 439 и док. 180, стр. 506—507.

545) 36 НОР, 1/15, док. 170, стр. 438 и 506.

546) 36 НОР, 1/15, док. 127.

и Седлари (јужно од Ваљева) бригада се разместила за одмор. Био је то први одмор свих јединица 14. бригаде после борби у новембру. Користећи овај предах, борци су приступили спровођењу хигијенских мера— парењу одела и санитарној нези бораца. Тога дана је извршена попуна јединица борцима из допунских батаљона.⁵⁴⁷⁾ Истовремено је стигло лако и тешко пешадијско наоружање пореклом из СССР за попуну бригаде, која је тада вршила пренаоружање и преформирање по новој организацији и формацији.⁵⁴⁸⁾

Штаб 14. бригаде је искористио овај предах да са штабовима батаљона изврши краћу анализу протеклих борби на одсеку Пожега—село Тучково, вођених од 18. новембра до 4. децембра. Истакнуто је да је и поред извесних недостатака у садејству са 20. НО бригадом и јединицама Црвене армије, на успех у борби утицало и снабдевање муницијом. С друге стране, указано је на добро држање новопрстиглих бораца и на висок морал бораца уопште, који се манифестовао за сво време борбе и поред веома лоших временских услова и слабе одевености бораца.

Била је то прва прилика да омладински делегати (скојевци) из 14. бригаде после повратка из Београда, где су од 16. до 18. новембра 1944. године учествовали у раду Првог конгреса УСАОС-а, опширније пренесу задатке и своје утиске активима СКОЈ-а, и осталим омладинцима бригаде. На Конгресу је тада испред делегата 23. НОУ дивизије говорио Милош Крстић, секретар СКОЈ-а 1. батаљона. Истовремено на партијским састанцима чета разматрана је активност комуниста и скојеваца на упознавању новог људства, као и пријем кандидата у КПЈ. Општа оцена је била да се ново људство добро прилагодило ратним условима и да су се многи од њих истакли у борби. Истовремено је указано на потребу појачаног политичког рада са борцима, и то на

547) 36 НОР, 1/15, док. 173 и 178; Под командом штаба 14. НОУ бригаде тада се налазило четири допунска батаљона, те се вероватно због тога у документима помиње и »14. допунска НО бригада«. У њима је претходно обучавано мобилисано људство (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 46/6).

548) Архив ВИИ, к. 182, рег. бр. 1/3; к. 1067, 41/6; к. 1068, рег. бр. 7/8 и 8/7; 36 НОР, 1У/32, док. 17.

уознавању циљева НОБ и одлука АВНОЈ-а. Тада је указано и на потребу попуне команди чета командири-ма са завршеним курсевима и школама у складу са новом формацијом бригаде и сложенијим условима ратовања. При томе је наглашено да су командири чета и поред оскудног војничког знања великим залагањем, пожртвовањем и храброшћу ипак успешно руководили својим јединицама. Осим што је део старешина страдао у протеклим борбама, неколико је прекомандовано у друге јединице на више дужности.⁵⁴⁹ Због тога је у првој половини децембра дошло до извесне промене у саставу штабова батаљона и штабу бригаде.

У штабу 14. бригаде и даље су остали Јован Митић Борђе, командант, Војислав Дрљачић Драган, политички комесар и Миливоје Дрљевић Мићака, начелник штаба, а постављени су: Миле Радовић за заменика команданта, Радован Шобота, за помоћника политичког комесара бригаде, Хидајет Џихур за обавештајног официра бригаде и Буро Красуља Кордунац за официра ОЗН-е⁵⁵⁰ За референта санитета бригаде средином октобра постављена је Милена Вучковић.

После извршене попуне упражњених места штабови батаљона су на дан 10. децембра имали следећи састав:

Први батаљон: командант Душан С. Мугоша,⁵⁵¹ политички комесар Дервиш Пашић (почетком 1945. на тој дужности га заменио Милош Крстић) и помоћник политичког комесара Саво Баковић. За интенданта батаљона постављен је Мирослав Н. Маринковић Мирко.

549) Средином октобра заменик команданта бригаде Војин К. Јовановић постављен је за команданта 7. НОУ бригаде. Петог децембра су прекомандовани: Душан Витас Павле, помоћник политичког комесара бригаде, у Главни штаб НОВ и ПО Србије и Љубо Вељић, командант 2. батаљона, за заменика команданта 9. НОУ бригаде, а у другој половини новембра Етлка Лазар је прекомандован у болницу 23. дивизије, Чедомир Цветковић, заменик команданта 2. батаљона, тешко је рањен, док је командир 2. чете 2. батаљона Радун Р. Миленковић погинуо (36 НОР, 1/13, док. 170, 1/14, док. 46; Архив ВИИ, к. 1074/1 рег. бр. 34/4).

550) Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 30/4, 34/4 и 6/6, к. 273 А, рег. бр. 24/4/1.

551) О постављању у штабовима батаљона види Архив ВИИ, к. 1074, к. 1074/1, рег. бр. 35/4, 41/4, 45/4 и 5/10.

Други батаљон: командант Милан Крагуљ, политички комесар Влада К. Борђевић, заменик команданта Душан Шпадијер (од 12. XII Драгољуб Јовановић), помоћник политичког комесара Станко Остојић Кордунац и омладински руководиоца Анђелија П. Тодоровић. За санитетског референта постављена је Иконија Михаиловић.

Трећи батаљон: командант Милан Радујко, политички комесар Живко Лукић, заменик команданта Петар Вујовић, помоћник политичког комесара Милован Бјелица и омладински руководиоца Светомир Љубисављевић (средином јануара 1945. заменила га Вера Иванковић Кића). За интенданта батаљона постављен је Бошко Видојковић. За санитетског референта постављен је средином октобра Антон Пајарди, студент медицине из Милана, Италија.

Четврти батаљон: командант Милан Кајс Зоран, политички комесар Петко Луковић, заменик команданта Душан Шпадијер и помоћник политичког комесара Милан Голубовић. За обавештајног официра постављен је Драгиша П. Томовић.

Четрнаеста НОУ бригада је тада имала четири пешадијска батаљона од по четири чете, свака по три вода, а у воду по две десетине, док су у фази формирања биле чете пратећих оруђа батаљона (митраљески и минобацачки вод) од људства четврте чете батаљона и водови за везу, а коморе су попуњаване до пуне формације. Штаб бригаде имао је пратећи вод, извиђачки вод, вод за везу, трупну и бојну комору, и болницу, а у формирању су биле минобацачка чета и чета противтенковских пушака. Укупно бројно стање бригаде износило је 3.864 борца, од тога око 1.000 људи налазило се на обуци у допунској »14. бригади«. ^{552^}

Седмог децембра 1944. уследило је ново наређење штаба 23. НОУ дивизије штабовима бригада, према којем је био промењен претходни задатак дивизије од 3. децембра, а наређено да се изврши пресецање комуни-

552) 36 НОР, 1/15, док. 102 и 173; Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 2/7; Бројно стање 14. НОУ бригаде на дан 26. новембра 1944. године.

кације Рогачица—Љубовија и приступи ослобођењу ова два места.^{55^}

У вези са добијеним наређењем штаба дивизије, 14. бригада је истога дана увече без »допунске бригаде« кренула из рејона Ваљева и преко села Мајиновића, Станине Реке и Пецке стигла 8. децембра увече у рејон села Горње Љубовије. Пошто су штабови батаљона већ били упознати са ситуацијом на сектору Љубовије, јединице су у току ноћи 8/9. децембра поселе полазне рејоне за напад, и то: 2. батаљон Голо брдо према Лазином вису; 3. батаљон са две чете у селу Бурићи, а једном у засеоку Перићи; 4. батаљон у засеоку Милутиновићи у Доњој Оровици, где се тада још увек налазио 1. батаљон 24. бригаде 45. НО дивизије;^{554^} 1. батаљон у Горњој Љубовији, заселак Живковићи и Васиљевићи. Штаб бригаде и приштапске јединице сместили су се привремено у Милутиновићима, док је комора стигла 9/10. децембра у заселак Ташићи. Према наређењу штаба 14. бригаде »допунска бригада« је требало да крене из рејона Ваљева 8. децембра истим правцем, с тим што је из Пецке морала да скрене у село Шљивова.^{55^}

ОСЛОБОБЕЊЕ ЉУБОВИЈЕ

У току ноћи 8/9. децембра извиђачке групе 2. и 3. батаљона 14. бригаде дошле су у додир са немачким борбеним осигурањима на десној обали Дрине (Бермановића гај—Лтазин вис—заселак Рашак—брдо Врач—Немић камен. Њихов фронт се протезао паралелно са Дрином, десно према Зворнику и лево према Рогачици где је била усмерена 7. НОУ бригада. Истога дана 4. батаљон се пребацио у село Доњу Оровицу, а у току наредне ноћи 2. батаљон је нападао Лтазин вис, док су два батаљона 24. бригаде нападала лево од пута преко брда Врач на Љубовију. Напад је протекао без успеха

553) 36 НОР, 1/15, док. 151.

554) 36 НОР, 1/15, док. 156; Извештај штаба 14. бригаде од 9. децембра 1944. године.

555) Наређење је издато за покрет 7. децембра 1944. године за све јединице 14. бригаде (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 4/4).

јер су Немци са утврђењих положаја пружили јак отпор.⁵⁵⁶

Истовремено је 7. бригада дејствовала лево од батаљона 24. бригаде у правцу Врхпоља на Дрини, док се 9. бригада налазила у рејону села Скадар—Лелићи—Царина (западно од Пецке) као дивизијска резерва.⁵⁵⁷

После овог неуспелог напада штаб 23. дивизије наредио је 7. и 14. бригади да после убацивања у њихов међупростор 2. батаљона 9. бригаде⁵⁵⁸) свим расположивим снагама 11. децембра у два часа после поноћи изврше напад. Са тим циљем дошло је и до извесног прегруписавања снага. Четрнаеста бригада је и даље остала на тежишту напада дивизије у захвату друма Пецка—Љубовија са задатком да поруши мост на Дрини. Седма бригада је померена улево, на правцу гело Озорци—Живковићи—избочина Дрине, док је 24. бригада 10. децембра извучена из борбе и упућена у састав своје дивизије,⁵⁵⁹ која се тада налазила на сектору Крупањ—Лозница.

Полазећи од места и улоге бригаде у борбеном поретку дивизије, штаб 14. бригаде је одлучио да главне снаге упути ка Љубовији, а помоћне преко Дамјановића гаја ка селу Кучевци за обезбеђење десног бока бригаде из правца Зворника.

У току ноћи 10/11. децембра батаљони су посели полазне положаје за напад: 1. батаљон југозападно од села Грачанице и Алуге, 3. батаљон западно од села Бурићи, 4. батаљон је из села Доња Оровица избио до села Пољане, а 2. батаљон се са минерским водом померио

⁵⁵⁶) Испред неких положаја налазила су се и минска поља (36 НОР, 1/15, док. 158).

⁵⁵⁷) 36 НОР, 1/15, док. 178; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 237. — На стр. 242 погрешно је приказана 45. НО дивизија, односно да је 17. децембра била на сектору Рогачице. У ствари, она је тада маршевала правцем Козјак—Јлешница—Прњавор (36 НОР, 1/15, док. 185 и 202).

⁵⁵⁸) Према наређењу штабу 23. дивизије од 10. децембра 1944. године 9. бригада је требало да учествује са два батаљона. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 5-2/4 и 36 НОР, 1/15, док. 161).

⁵⁵⁹) 36 НОР, 1/15, док. 168 и 178: извештај штаба 23. НОУ дивизије од 15. децембра 1944. У њему стоји да је њено изглабење тога дана утицало на ток борбе за Љубовију.

удесно на Бермановића гај.⁵⁶⁰⁾ Први пут од свог формирања у напад су пошли и митраљески водови батаљона, а од штаба бригаде до штабова батаљона била је успостављена и телефонска веза, тако да се од штаба дивизије преко штаба бригаде могао пратити развој борбе код свих батаљона.⁵⁶¹⁾

У два часа после поноћи 11. децембра батаљони су пошли у напад. Први батаљон је на препад заузео Лазин вис, али су се немачке снаге убрзо средиле и из рејона Шанца прешле у противнапад; 3. батаљон је такође успео да заузме село Рашак и да избије до засеока Владичица, где је био заустављен од пристиглих немачких појачања из Љубовије; 4. батаљон је успео да овлада брдом Врач и продужио напад преко села Бубњева ка к. 362 (Кик), док је 2. батаљон преко засеока Николићи продро до села Мичићи, где су се била утврдила немачка бочна обезбеђења заштићена минским пољима и бодљикавом жицом.

Пошто су батаљони 14. бригаде постигли делимичан успех, то је борба за Љубовију настављена и у току дана несмањеном жестином у којој су Немци успели да поврате Лазин вис и вис Врач који је два пута прелазео из руке у руку.⁵⁶²⁾

Истога дана у поподневним часовима јединице 14. бригаде су поново прешле у напад на целом фронту од Бемановића гаја до села Пољане. Борба је вођена преко целе ноћи 11/12. децембра по врло хладном и кишовитом времену, али са нешто већим успехом него претходног дана. Први батаљон је поново заузео Лазин вис, али је потом био изложен јакој бочној ватри Немаца из правца Шанца. Трећи батаљон је и даље напао преко Владичице ка Љубовији, док је 4. батаљон

560) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 5-1/4. Наредбе за напад штаба 14. бригаде од 10. децембра 1944. године.

561) Десетог децембра су из штаба бригаде била упућена одељења за везу штабовима батаљона од којих се нешто касније приступило формирању водова за везу (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 10/4). Почетком новембра на сектору Чачка приступило се формирању вода за везу штаба 14. бригаде. У команди вода били су: Ратомир И. Николић, командир и Витомир М. Богић, политички делегат.

562) 36 НОР, 1/15, док. 161.

успео да поново заузме вис Врач (к. 432). Ослонцем на Бермановића гај 2. батаљон је упорно настојао да избије на друм између села Мичићи и Кучевци.^{563^}

Лево од 4. батаљона 14. бригаде нападао је 2. батаљон 9. бригаде на Немића камен и после шесточасовне борбе заузео га, али су га ускоро Немци противнападом зауставили и одбацили према брду Баурић. Седма НОУ бригада је 10. децембра заузела село Лукићи, Живкогићи (к. 456) и Јелашине и избивши на лук Дрине пресекла друм Рогачица—Љубовија. Међутим, Немци су је у току сутрашњег дана напали свежим снагама из правца Немића камена и Врхпоља и потисли на линију села Озорци—Забрће—шума Бошковац и поновно ослободили пролаз ка Љубовији. У току наредних дана јединице 7. бригаде покушавале су да пресеку комуникацију Немаца овим путем, али нису имале успеха.^{564j}

У току дана 12. децембра немачким јединицама на сектору Љубовије пристигла су појачања из правца Рогачице, вероватно делови 13. пука 7. СС дивизије »Принц Еуген«,^{565J} а са леве обале Дрине почела је

563) 36 НОР, 1/15, док. бр. 165 и 166.

564) 36 ИОР, 1/15, док. бр. 178.

565) Тешко је било тачно утврдити са којим је све немачким снагама водила борбу 14. бригада на сектору Љубовије од 9. до 15. децембра, али се ипак на основу њихових докумената и реконструкције целог тока борбе на сектору Рогачица—Љубовија—Зворник, на десној обали Дрине, дошло до следећих података о њима:

Предњи делови 34. армијског корпуса »Милер« стигли су у рејон Љубовије 17. новембра, а до 8. децембра од Вишеграда преко Власенице у шири рејон Зворника стигла је Борбена група »Скендербег« (бивша 21. СС дивизија »Скендербег«), где је организовала мостобран за прихват немачких јединица. Тада је она заузела следећи распоред: 2. батаљон у Зворнику, 1. и 3. батаљон на источној обали Дрине према Љубовији, а 4. батаљон западно од Зворника. На томе мостобрану остала је до 20. децембра, када је као заштитница са деловима 14. пука 7. СС дивизије отпочела повлачење према Бијељини. Трећи батаљон 21. ловачког пука 11. ваздухопловно-пешадијске дивизије налазио се у рејону Љубовије на обезбеђењу моста и прелаза преко Дрине, а око 12. децембра почеле су да пристижу и јединице 13. и 14. пука 7. СС дивизије, чији је део снага ангажован у борби против јединица НОВ, док је 7. СС пионирски батаљон ишао напред и обезбеђивао прелаз свих јединица преко Дрине од 16. до 18. децембра у рејону Зворника. Истим правцем се

немачка артиљерија да туче положаје јединица 14. бригаде. Дрина је тада надошла и однела поправљени мост код Љубовије,^{566^} па је тиме пребацивање Немаца на леву обалу Дрине било доведено у питање. Нашавши се у тешкој ситуацији, Немци су, уз подршку артиљеријске ватре, предузели противнапад на целом фронту 14. бригаде и после врло тешке борбе поново су заузели Лазин вис и брдо Врач одбацивши 1. батаљон према Алуги и 4. батаљон преко села Пољане до Брловине (к. 518).⁵⁶⁷⁾

Немци су истовремено извршили напад и на јединице 7. и 9. бригаде, али до праве борбе дошло је тек сутрадан када је њихова моторизована пешадија (колона од 100 камиона)⁵⁶⁸⁾ из рејона Љубовије извршила испад преко Врхпоља ка Рогачици и у борбама до 15.00 часова одбацила батаљоне 7. бригаде са комуникације до Кика. Том приликом они су отворили пут моторизованој колони из правца Рогачице, која је предвече ушла у Љубовију^{569^} и наставила покрет ка Зворнику.

Истог дана у борбу је уведена 9. бригада (без 1. батаљона) која је после жестоке борбе овладала немачким положајима Немањ камен—село Бубњава, али су је Немци ускоро одбацили натраг на линију брдо Баурић—Берловско брдо. Међутим, обе бригаде су прешле поново у напад, па је борба настављена у току ноћи и сутрадан.^{570^}

тада повлачио и 1010. тврђавски пеш. батаљон. Архив ВИИ, микрофилм НАВ-Н-Т-311, рег. бр. Ф.191/110, 298, 301, 324—328, 329, 331, 368—374, 423—431 и 465—467 (ратни дневник бр. 3 Оперативног одељења к-де Групе армија »Е«), Ф-194/916—919, 931—934, 948—951, 961—963, 997—999, 1046—1049, 1104—1106, 1160—1162, 1183—1185 (извештај Групе армија »Е«) и НАВ-Н-Т-354, Ф-146/3786865—3788697 (ратни дневник 7. СС брдског пионирског батаљона).

566) 36 НОР, 1/15, док. 173 и 180; 1У/31, док. 90, напомена бр. 4.

567) 36 НОР, 1/15, док. 161 и 172.

568) 36 НОР, 1/15, док. 172, 173 и 178, Извештај 23. НОУ дивизије за прву половину децембра.

569) 36 НОР, 1/15, док. 180. Извештај Главног штаба НОВ и ПО Србије за период од 15. октобра до 15. децембра 1944. године.

570) 36 НОР, 1/15, док. 178; Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 235—244.

Борба за ослобођење Љубовије од 8. до 15. 12. 1944.

Све до 14. децембра 14. бригада је нападала са истим борбеним поретком тако да су немачке јединице znale распоред и правце напада батаљона НОВ. Уочивши то, штаб бригаде је извукао 1. батаљон са положеја Алуга—Грачаница и убацио га у напад преко Голог брда на Савину главицу, обухватајући Лазин вис са југоистока. Овим је био појачан притисак према Љубовији, јер је напад 3. и 4. батаљона појачао и лево крило 1. батаљона. Истовремено, Лазин вис, који је неколико пута прелазео из руке у руку, нашао се између две ватре, односно 1. и делова 2. батаљона, који су се налазили нешто западно, у рејону села Николића.⁵⁷¹^

Оценивши да се напад повољно развија штаб дивизије нардио је да се свим расположивим снагама 15. децембра, у три часа после поноћи, предузме одлучујући напад на целом фронту од села Кучевци до села Бачевац (широк око 34 км) с циљем да се главним снагама ослободи Љубовија и пресече пут Немцима.⁵⁷²^

После краћих припрема све јединице 23. дивизије прешле су у снажан напад тачно у одређено време:

— 7. бригада је после шесточасовне борбе успела да избије на друм Рогачица—Љубовија на делу Врхпоље—Бачевац, где је пресекла пут немачким јединицама које су се једним делом повукле ка Бајиној Башти, а осталим снагама према Љубовији. Приметивши усташке јединице код села Тегаре на левој обали Дрине, јединице 7. бригаде су одмах на њих отвориле митраљеску и минобацачку ватру и потисле их према Сребреници,⁵⁷³^

571) 36 НОР, 1/15, док. 173 и 199.

572) 36 НОР, 1/15, док. 175.

573) У иаређењу штаба 14. бригаде од 10. децембра 1944. године штабовима батаљона за напад на Љубовију стоји да су се поред Немаца, четника и љотићеваца у Љубовији налазиле и усташе. Наведени подаци о усташама и љотипевцима не одговарају. Усташе су за време напада на Љубовију дејствовале са леве обале Дрине, а са нешто јачим снагама из рејона села Тегаре. Међутим, иако нема података, изгледа да је било четника и недићеваца у Љубовији, али не и љотићеваца, јер је наређењем Врховне команде Вермахта од 20. октобра 1944. године Српски добровољачки корпус пребачен у Истру. (АРХИВ ВИИ, к. 1074, рег. бр. 5/4; Архив ВИИ (Музеј НОР-а Сарајево), филм 1, снимак 467—469; 36 НОР, 1/15, док. 103, стр. 618 и ХИ/4, док. 159.

— 9. бригада је после жестоког отпора Немаца у поподневним часовима заузела Немић камен (к. 540) и десним крилом (4. батаљон) садејствовала 4. батаљону 14. бригаде при заузимању брда Врач и к. 432, а затим избила на комуникацију југоисточно од Љубовије;⁵⁷⁴⁾

— 14. бригада отпочела је напад на целом фронту од Бермановића гаја до брда Врач ширине око 7 км. Пошто је у току ноћи постигнут само делимичан успех, то је напад продужен несмањеном жестином уз снажну ватрену подршку митраљеза и минобацача. Посебно жесток отпор пружале су јединице 14. пука 7. СС дивизије из рејона Лазиног виса и брда Врач. Од раног јутра 1. батаљон је у непрекидној борби освајао стопу по стопу и уз осетне губитке, око 15.00 часова, овладао Савином главицом, одакле се главнином усмерио ка Лазином вису. После његовог заузимања 1. батаљон је уз садејство 2. батаљона из рејона Мичићи—Кулина напао на Шанац, одакле су Немци пружили слаб отпор. После заузимања ових висова запретила је опасност од одсецања иемачких снага на сектору Љубовије.

Истовремено је 4. батаљон, као лево крило 14. бригаде, нападао у захвату пута Пецка—Љубовија и у садејству са 4. батаљоном 9. бригаде преко целог дана јуришао на брдо Врач и даље према Кику (к. 362). Трећи батаљон 14. бригаде је преко села Рашак и Извор без борбе ушао у Љубовију у 16.00 часова. Немци су се благовремено повукли једним делом у правцу Малог Зворника, а другим чамцима на леву обалу Дрине. Отуда су покушали да бране прилазе Љубовији и мосту све до 17.00 часова када је са падом мрака престао отпор.

Одмах затим 3. батаљон је избио на Дрину и заузео гвоздени мост који је био пресечен на средини и онеспособљен за саобраћај.⁵⁷⁵⁾ Ускоро са 3. батаљоном у Љубовију је ушао и 4. батаљон 14. бригаде, који је касније повучен на простор село Рашак—Бурићи ради реорганизације према новој формацији.

574) 36 НОР, 1/15, док. 178, 180 и 203 и 1У/31, док. 147.

575) 36 НОР, 1/15, док. 202, стр. 593.

Прелаз преко Дрине код Зворника 22. децембра 1944.

Након заузимања Љубовије и пада мрака 1. батаљон је заноћио на положају село Читлук, 2. батаљон у рејону села Мичићи—Николићи и 3. батаљон на простору Љубовија—Извор—Владичица. Сви батаљони су одмах послали обезбеђења према комуникацији Љубовија—Мали Зворник, јер је још увек претила опасност од изненадног продора немачких јединица.

Дајући кратку оцену о бригадама 23. дивизије, штаб 14. корпуса је 31. децембра 1944. године истакао да су се у борбама на десној обали Дрине својом ударном снагом истакле бригаде 23. НОУ дивизије, а нарочито 14. бригада.⁵⁷⁶⁾

У једнонедељној непрекидној борби око Љубовије, вођеној даноноћно по киши на блиском одстојању уз обимну примену напада и противнапада, а нарочито око Лазиног вуса и брда Врач који су представљали главни ослонац Немаца за непосредну одбрану Љубо-

576) 36 НОР, 1У/31, док. 147, стр. 737.

вије, погинуло је око 200 Немаца од којих се један број удавио у Дрини не желећи да се преда.⁵⁷⁷⁾ Осим тога, они су имали и 165 рањених и четири заробљена војника.^{578) ^}

Јединице 14. бригаде имале су 51 погинулог и око 150 рањених бораца међу којима је било командира и политичких руководилаца чета и водова.⁵⁷⁹⁾

Борба око Љубовије била је врло тешка и исцрпљујућа. Биле су присутне и друге тешкоће као што су потрајала обућа и одећа, даноноћна изложеност на киши и суснежици, минимална исхрана а понекад и без довољно муниције. Ови елементи су посебно негативно утицали на морал окупаторских и кваслиншких јединица. Морал јединица НОВЈ, а тиме и бораца 23. НОУ дивизије, и даље је био на завидном нивоу.^{58) ^}

Одмах после ослобођења Љубовије стигла је вест о продору немачких снага преко Кадињаче ка Рогачици. Због тога је штаб дивизије наредио 7. бригади да затвори правце према Рогачици, а 9. бригади да упути извиђаче на леву обалу Дрине и приступи извиђању на правцу Братунац—Нова Касаба и ка Сребреници. Истовремено 14. бригада је имала задатак да делом снага поседне положаје према Малом Зворнику и да се при-

577) 36 НОР, 1/15, док. 199, стр. 580.

578) За време борби на сектору Љубовије јединицама НОВ је пребегло неколико припадника 7. СС дивизије »Принц Еуген«, фолксдојчера, међу којима и Гапспзгек Ра§1е1, Пољак по народности — присило мобилисан, који је као борац 2. батаљона 14. НОУ бригаде остао до краја рата. Он се отуда јавља друговима из 2. батаљона. Осамнаестог децембра 1944. године припадник Борбене групе СС »Скендербег« (пре тога био у морнарици) Паул Шварцер, Немац по народности, препливао је Дрину јужно од Зворника и предао се такође јединицама 14. бригаде. 36 НОР, 1У/31, док. 90.

579) Податак о броју погинулих узет је из спискова санитетских референата (прилог 1, списак погинулих), док у извештају штаба 14. бригаде од 28. децембра 1944. стоји да је бригада имала 35 погинулих (36 НОР, 1/14, док. 199).

580) О томе се говори и у чланку Боре Јелића »Гроб крај пута«. (Бригадни лист »Култура« бр. 1 од јануара 1945, издање Културне екипе 14. ударне бригаде, стр. 10). Власништво Димитрија Јелачића Мите.

преми за прелаз преко Дрине.⁵⁸¹⁾ С тим циљем штаб 14. бригаде наредио је 1. батаљону да поседне положаје у рејону заселак Врбани—Шанац и да истури обезбеђења на к. 435 (Кулина) и на Лазин вис, а 2. батаљону да са положаја Бермановића гај контролише правац према Малом Зворнику. Трећи и 4. батаљон су остали и даље у својим рејонима као резерва бригаде.

Поступајући у духу наређења штаба бригаде и упутстава виших команди, штабови батаљона су у наредних неколико дана извршили реорганизацију и попуну јединице људством и наоружањем према новој формацији. Са тим циљем расформиране су четврте чете у батаљонима и од њихових бораца формиране су чете пратећих оруђа батаљона, а приступило се формирању и водова за везу при штабовима батаљона.^{582>} Пошто су реорганизацијом захваћене све јединице, па и команде чета, то је на предлог штаба 14. бригаде штаб 23. НОУ дивизије 25. децембра 1944. године издао наредбу о постављењу команди чета пратећих оружја и попуни упражњених команди чета.^{583^} Оне су тада биле у овом саставу.

Први батаљон

— 1. чета: командир Мате Доминиковић (до тада командир 4. чете), политички комесар Драгутин Алексић, заменик командира Маринко Приморац и помоћник политичког комесара Живојин Крунић Џаја;

— 2. чета: командир Светислав Миладиновић Славко, политички комесар Александар Богдановић, затим Божидар Борђевић, заменик командира Десимир Михаиловић и помоћник политичког комесара Александар Јеленковић;

— 3. чета: командир Гале Марковић, политички комесар Божидар Купрешанин, заменик командира Бу-

581) 36 НОР, 1/15, док. 203.

582) 36 НОР, 1/15, док. 199 и наређење штаба 14. бригаде од 16. децембра 1944. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 10/4). За командире водова за везу одрђени су: Дејан Стојановић у 1. батаљону, Петар И. Козомора у 2. батаљону, Јован М. Анђелковић у 3. батаљону.

583) Архив ВИИ, к. 1071/А, рег. бр. 38/3.

димир Славковић и помоћник комесара Добривоје Петровић;

— чета пратећих орућа (4. чета): командир Борислав Благојевић, политички комесар Јован Прица Јоца, заменик командира Коста Стојановић (уједно командир митраљеског вода) и помоћник политичког комесара Ненад Б. Недић;

— команда бојне и трупне коморе: командир Борислав Благојевић (од 12. I 1945), политички комесар Стева В. Радић.

Други батаљон

— 1. чета: командир Мирослав Михаиловић, политички комесар Радивоје Милошевић (од 25. децембра Милан Батиница), помоћник политичког комесара Илија Букић;

— 2. чета: командир Милија Петровић, политички комесар Александар Кајганић, помоћник политичког комесара Пава Бјелица;

— 3. чета: командир Станоје Божиновић, политички комесар Света Живић, помоћник политичког комесара Јеремија Цакић;

— чета пратећих орућа (4. чета): командир Живомир Нешић, политички комесар Хидајет Џумхур, (од 25. децембра Милић Грујић) и помоћник политичког комесара Радомир Стефановић Лала;

— команда бојне и трупне коморе: командир Живојин Радовановић, политички комесар Властимир Томовић, заменик командира Милован В. Стевић и помоћник политичког комесара Петар Косановић.^{584j}

Трећи батаљон

— 1. чета: командир Ратко Борћевећ, политички комесар Љубиша М. Михаиловић (од 8.1 1945. Живадин Н. Лазаревић), помоћник политичког комесара Милорад П. Јовановић;

584) Наредбом штаба 14. српске НОУ бригаде од 28. новембра 1944. године постављене су команде чета у 2. батаљону (Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 22/4).

— 2. чета: командир Видоје Аранђеловић, политички комесар Живојин С. Максимовић, заменик командира Радомир М. Борђевић, помоћник политичког комесара ...;

— 3. чета: командир Стеван Николић, политички комесар Драгиша Ц. Цанковић, заменик командира Захарије Б. Марковић и помоћник политичког комесара Гојко Лазаревић Блажа;

— чета пратећих оруђа (4. чета): командир Момчило А. Стојановић, политички комесар Никола Р. Еирковић, помоћник политичког комесара Јован К. Филиповић;

— команда бојне и трупне коморе (5. чета).^{585}}

Четврти батаљон

— 1. чета: командир Раде Добрић, политички комесар Никола Пешић, заменик командира Ратомир Трифуновић, помоћник политичког комесара Стеван Митић;

— 2. чета: командир Живојин Митровић (до тада вршилац дужности), политички комесар Јован Чукић, заменик командира Благоје Марковић, помоћник политичког комесара Живојин Милић Танаско;

— 3. чета: командир Божидар Петковић (до тада вршилац дужности), политички комесар Миленко С. Николајевић, заменик командира Радослав Качаревић и помоћник политичког комесара Коста Вановић;

— чета пратећих оруђа: командир Раде Жикић Ратко, политички комесар Станко Мартиновић, заменик командира Неђо Голић и помоћник политичког комесара Бранислав Д. Живковић;

— команда бојне и трупне коморе (5. чета): командир Живојин В. Пауновић, политички комесар Ду-

585) Трећи батаљон није обухваћен поменутом наредбом штаба 23. дивизије од 25. децембра 1944. године, па је састав његових команди чета састављен на основу раније наредбе штаба бригаде од 30. септембра 1944. и других података (Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 15/2 и 34/3), док за команду бојне и трупне коморе нема података.

ковић и помоћник политичког комесара Марко Р. Ми-
лошевић.

При штабу бригаде у другој половини новембра би-
ле су формиране чета противколских пушака и миноба-
цачка чета 82 мм. Команде чета биле су у саставу:

— чета противколских пушака: командир Милорад
С. Митић Џаца, политички комесар Љубомир Б. Павло-
вић, помоћник политичког комесара ...;

— минобацачка чета: командир Милан Ж. Симић,
политички комесар Стојан У. Вајагић, заменик коман-
дира Велимир В. Живановић Луне и помоћник политич-
ког комесара Драгомир С. Пешић Мужа.⁵⁸⁶⁾

— За управника бригадне болнице постављен је
др Богдан К. Кујачић, а др Никола Семза прекомандо-
ван у болницу 23. НОУ дивизије.

Истовремено са реорганизацијом јединица са бор-
цима је извођена и војна обука, а посебно им је на по-
литичким часовима указано на задатак бригаде да се
пробаци у источну Босну, као и на њихово држање пре-
ма народу са којим ће се сусрести. Тада су одржани и
партијски састанци ћелија и актива СКОЈ-а и постав-
љени задаци комунистима и скојевцима да својим пра-
вилним поступцима и држањем буду носиоци ширења
и јачања братства и јединства међу народима у Босни.

На сектору Љубовије 14. бригада се задржала до
18. децембра када је, према наређењу штаба дивизи-
је,⁵⁸⁷⁾ кренула друмом ка Малом Зворнику са задат-
ком да чисти простор од непријатељских остатака и
успостави везу са деловима 45. НО дивизије. Истога да-
на бојна комора је из рејона Пецке упућена преко
Крупња у село Вољовче где је ушла у састав бригаде.⁵⁸⁸⁾

Пре пада мрака бригада је стигла на одређени простор
и распоредила 2. батаљон у селима Читлук и Цулине,
3. батаљон у селу Доња Трешњица, 4. батаљон у Цули-
ни, 1. батаљон у Симићима и штаб бригаде са осталим

586) Та команда се помиње и као команда Пратеће чете
штаба бригаде.

587) 36 НОР, 1/15, док. 199 и 203.

588) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 21/4.

јединицама у селу Црнча, заселак Врањача. У покрету наредног дана ка Малом Зворнику 2. и 3. батаљон потисли су слабије непријатељске делове преко села Сакар, док су се остале јединице 14. бригаде помериле напред према Малом Зворнику. У току дана успостављена је веза са деловима 3. корпуса НОВЈ на левој обали Дрине, који су такође гонили немачке делове према Зворнику и напали сам град.^{589^}

Двадесетог децембра 2. батаљон је наставио гоњење разбијених непријатељских делова и око подне ушао у Мали Зворник, а 3. батаљон је продужио северно од овог места. Истога дана по подне стигло је наређење од штаба 23. дивизије према коме је 14. бригада имала да смени 24. бригаду 45. НО дивизије и да поседне положаје на десној обали Дрине од села Сакар до Ковиљаче.^{590^} Са тим циљем је штаб бригаде истога дана у 21.00 час издао наређење штабовима 1. и 4. батаљона да одмах у току ноћи крену из села Доња Трешњица за Ковиљачу, где је требало да стигне и штаб бригаде; 2. батаљон је задржан у рејону Мали Зворник, а остале јединице требало је да крену сутрадан у 9.00 часова пре подне на своје положаје, с тим што је »Допунској бригади« одређено да се смести у село Доња Борина.^{591^} Међутим, 21. децембра у 18.30 часова штабу 14. бригаде је преко штаба 24. НО бригаде уручено наређење штаба 14. корпуса НОВЈ да код Зворника најхитније организује пребацивање својих јединица на леву обалу Дрине.^{59^}

589) На сектору Зворника тада су се налазиле јединице 38. НОУ дивизије. Њена 21. источобосанска бригада је 17/18. децембра 1944. године упала у град, а 20. децембра 1. батаљон 24. НО бригаде се из Малог Зворника пребацио у Зворник, али се ускоро потом вратио натраг. (36 НОР, 1У/31, док. 137, 146 и 147).

590) Према истом наређењу од 24. бригаде требало је прузети противтенковски топ штаба 23. НОУ дивизије који је 10. децембра привремено дат овој бригади на употребу (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/4).

591) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 15/4.

592) Наређење је написано мастилом у штабу 24. НО бригаде, а потписали су га начелник штаба, политички комесар и командант ове бригаде (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 16/4). О томе види и 36 НОР, 1/15, док. 199.